

અથભાલા નંબર ૪ ચો

શ્રી જીવવિચારવૃત્તિ

મૂલ અને માપાતર સાહિત

ઠપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શ્રી જૈન આત્માનંદ સમા

જાવનગર.

વીર સ ૨૪૩૨ આગ સ ૧૦ વિ સ ૧૮૯૨

ભાવનગર—ધી “ વિદ્યા વિજય ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમા

શાહ પ્રયોગત્તમ ગ્રામાભાષ્યે છાપી

અર્પણપત્રિકા.

સદ્ગુણાલકૃત સ્વધર્મ પ્રેમી ગુરુ ભક્ત મુજ
શેઠ દેવરાજભાઈ ટાકરશી મુ ગઢસીસા (કચ્છ)
હાલ મુ બધ

આપ એક ઉદાર અને શ્રીમાન જૈન ગૃહસ્થ છો.
જૈન ધર્મ પ્રત્યેના તેમજ જૈન મુનિ મહારાજાઓ પ્રત્યેના
આપનો અપ્રતિમ અને અનર્જનીય પ્રેમ, શ્રદ્ધા, અને
લાગણી, પ્રસશનીય છે. સ્વધર્મનિ દુ ખી દુ ખી દયાળુ
લાગણીથી સ્નામી વાત્સલ્ય પધાર્થ રીતે આપે કરી બ
તાબુ છે. જૈન ધર્મના જ્ઞાનનો જેમ બને તેમ બહોળો
ફેલાવો થાય તેવા યત્ન કરવામા આપ પ્રયત્ન શીલ છો
અને તેવા કાર્યના ઉત્તમ નમુના રૂપે આપે આ મથ છે
પાવવામા યોગ્ય મદદ આપી છે તેમજ અમારી આ સલા
હિપર અત્યંત પ્રીતિ ધરાવો છો વિગેરે કાગ્જોથી આ મૂલ
અવચૂરી અને લાપાતર શુકત મથ અમે આપને અર્પણ
કરવાની રજા લઈએ છીએ.

અસિધ્ધ કર્તા.

शुद्धिपत्रकम्

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति-
रंगीदा	रंगीदा	५	४
मुण	मुण	१९	२२
मधुमाषी	मधुमाषी	२२	१५
द्वीद्विष	द्वीद्विष	२३	११
माण	माण	२७	१८
मागण	मागण	३१	७
रोमय	रोमय	३१	६
मकार	मकारा	३०	१४
मुनपरिगर्भा	मुनपरिगर्भा	३३	१७
भरति	भरति	३७	१४
सप्तविंश	सप्तविंश	३८	२१
मुनपुत्र	मुनपुत्र	४२	१
पुनरुक्त	पुनरुक्त	५१	१८
मुने	मुने	५८	१
द्वीद्विषाणा	द्वीद्विषाणा	५७	२३
भनपुत्र	भनपुत्र	६२	५
कापासा	कापासा	६१	११
मापाना	मापाना	६७	२१
रागनेद्विषा	रागनेद्विषा	६८	७
वागवत	वागवत	६६	३
एतएव	एतएव	७१	३
धीवाना	धीवाना	७३	१
वैपद्विष	वैपद्विष	७३	२२
अत्रा	एकत्रा	७४	१०
	वैपद्विषाणा		१८
	अत्रा		११
			१८

॥ श्री ॥

जीवविचारप्रकरणम् ।

(वृत्तिसहितम्)

भुवण पर्व्वं वीरं, नमिऊण भणामि अबु-
हवोहत्थं । जीवसरूव किचिवि, जह्मणियं
पुव्वसूरीहि ॥ १

अथ भुवनने विषे दीपके सभान जेना श्रीवीर भगवतने
नमस्कार करीने अज्ञान अवनो जोधने अथ प्राचीन विद्वानो जे
जेम इहेव छे, तेनु अननु अरूप काण्डे कहु छु. १

वृत्तिः

ध्यात्वा जैनं मह श्रीमत्सद्गुरुं प्रणिपत्य च ।
वृत्तिं जीवविचारस्य कुर्वे संक्षेपतः स्फुटाम् ॥ १ ॥

श्री जिन भगवतना तेजनु प्यान करी अने श्रीमान्
महगुरुने प्रणाम करी श्री जीवविचार प्रकरणेनी श्रुत अर्थावाणी
वृत्ति—दीक्षा सक्षेपथी कउं छु. १

इह हि संसारसागरे निमज्जतां जंतूनामुपका-
राय प्रवहणकल्पतत्त्वोपदेशं दातुकामः श्रीशान्ति
स्नावत्स्वेष्टदेवप्रशान्तिपूर्व्वकामनिधेयादिसूचिकामादि-
मा गाधामाह—

आ ससार इय सभुभा निभग्न भता भाणीओना उप.

(૨)

જીવવિચારમકરણમ્

કારને માટે વાહુણ સમાન તત્ત્વ જ્ઞાનનો હિપદેશ આપનાની ઇચ્છા રાખનારા શ્રી ગાનિ સૂરિ પ્રથમ પોતાના યદ્યદને પ્રભુભ કરના પૂર્વક યથના અભિધેય-નિયય પ્રમુખને સ્થાનનારી આ પેલી ગાથા કહુ છે-“ ભુવણપર્વ ” इति

ભુવણેતિ-અત્ર જ્ઞામીતિ ક્રિયાન્નિર્સંબંધાદ્દ-મિતિ કર્તૃપદમધ્યાદ્યાર્ય ।

અહિ ભૂવ ગાથામાં મળામિ (કહુ છુ) એ ક્રિયાપદના સુબધધી ‘ અદ ’ (હુ) એ કર્તા પ. આપનાહારથી લેવું.

તતશ્રાયમન્વય ।

તે પછી આ નીચે પ્રમાણે અન્ય કરવે.

અદ વીરં શ્રીવર્દમાનજિનં નત્વા કિચિદલ્પં
જીવસ્વરૂપં સિદ્ધતાસારિકાદિજેવજિન્ન જ્ઞામિ
બ્રવીમિ ।

હુ શ્રીવીર એટલે વર્ધમાન જિનને નમસ્કાર કરી કાઠક અલ્પ એવું જીવતું સ્વરૂપ એટલે સિદ્ધ તથા સસારી વિગેરે જીવના લેણું સ્વરૂપ કહુ છુ.

કીદૃશ વીર ।

તે શ્રી વીર ભગવત કેવા છે ?

જુવનપ્રદીપ જુવને વિશ્વે પ્રદીપ इव જુવનપ્ર-
દીપ જીવાજીવાદિસકલપદાર્થસાર્યપ્રકાશક. તે ।

જુવન એટલે વિશ્વને વિષે દીપક સમાન છે દીપકની જેમ જીવ અજીવ વિગેરે સર્વ પદાર્થોના સમૂહને પ્રકાશ કરનારા છે.
કિમર્થ ।

શા માટે ? (જીવતું સ્વરૂપ કહુ છુ.)

અવુધવોધાર્થ અવુધા અજ્ઞાતજીવાજીવાદ્યર્થા.
તેષા વોધાર્થ તદ્વિજ્ઞાપનાયેત્યર્થ. ।

અવુધ એટલે છ+ અ+ અ+ વિગેરે પદાર્થને નહિ જાણનારા
પુરુષો, તેમના બોધને અર્થે અર્થાત્ તેમને જાણનારે અર્થે.

કર્મ જ્ઞાનામીત્યાહ ।

હુ તે કેવી રીતે કહુ છું ? તે કહે છે—

યથા પૂર્વસૂરિન્નિ ગૌતમસુવર્માદિન્નિ પૂર્વા-
ચાર્યૈર્નિર્ણયિતં તથા જ્ઞાનામિ ન તુ સ્વમનીષિકયેત્યર્થ. ।

પૂર્વસૂરિ એટલે ગૌતમ મુનર્માદિક પૂર્વાચાર્યોએ જે રીતે
કહેછે છે, તે રીતે (છ+ અ+ સ્વરૂપ) કહુ છું અર્થાત્ મારી
ધોતાની મતિથી કહેતા નથી. ૬

અથ તાવજ્જીવજ્ઞેદાનાહ ।

હવે પ્રથમ જીવના ભેદ કહે છે—

જીવા મુક્તા સંસારિણો ય, તસ થાવરા ય
સંસારી । પૃથ્વી જલ જલણ વાઙ વણસ્સઈ
થાવરા નેઆ ॥ ૨ ॥

જીવ મુક્ત અને સંસારી એમ બે પ્રકારના છે તેમા સંસારી
જીવ ત્રસ અને સ્થાનર એમ બે પ્રકારના છે તેમા સ્થાનર
જીવ ૧ પૃથ્વીજાય, ૨ અપ્કાર, ૩ અગ્નિજાય, ૪ વાયુજાય અને
૫ વનસ્પતિજાય એમ પાંચ પ્રકારના જાણના. ૨

વૃત્તિ.

જીવતિ કાલત્રયેઽપિ પ્રાણાન્ ધારયતીતિ જીવા.

છત્ર એટલે તથા કાલ પણ પ્રાણને ધારણ કરે તે છત્ર કહેવાય છે.

તે ચ દ્વિધા ।

તે છત્ર બે પ્રકારના છે.

એકે સુક્તા સિદ્ધા इत्यर्थं च पुनरर्थे अन्ये संसारिण चतुर्गतिरूपसंसारस्था इत्यर्थ ।

એક મુક્તિ અર્થાત્ સિદ્ધિના છત્ર અને બીજા સંસારી એટલે ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં રહેલા તે. અહિં ચ સંપન્નના અર્થ 'દ્વિધી' એટલે થાય છે

તે ચ સંસારિણો દ્વિધા ।

તેમાં સંસારી છત્ર બે પ્રકારના છે

એકે ત્રસા. ત્રસનામકમોદયવર્તિન દ્વિધિ-
યાદય ચ પુનરન્યે સ્થાવરા સ્થાવરનામકમોદયવ-
ર્તિન એકેન્દ્રિયા इत्यर्थ ।

એક ત્રસ એટલે ત્રસ નામ કર્મના ઉદય વર્તી એના બે ધર્મિ વિગેરે છત્ર અને બીજા સ્થાવર એટલે સ્થાવર નામ કર્મના ઉદય વર્તી એના એકેન્દ્રિય છત્ર

તત્ર પ્રથમ સ્થાવરજ્ઞેદાનાદ ।

હવે પ્રથમ તેમાં સ્થાવરના બે કહે છે

પૃથ્વીત્યાદિ । પૃથ્વી ૧ જલ ૨ જ્વલન ૩ વાયુ
૪ વનસ્પતય ૫ પૃથ્વીવ્યપ્તેજ પવનવનસ્પતય એતે
પચ્ચાપિ સ્થાવરા જ્ઞેયા જ્ઞાતવ્યા ૭

૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજ કાય, ૪ વાયુકાય,
અને ૫ વનસ્પતિકાય. — એ પાંચ સ્થાવર જાતના,

અથ ગાથાદ્યેન પૃથિવીજ્ઞેદાનાદ્

હવે એ ગાથા વડે પૃથિવીકાય જીવના ભેદ કહે છે
ફલિહ મણિ રયણ વિદ્મ, હિગુલ હરિયાલ
મણસિલ રીસદા । કળગાઈ ધાડ સેઢી, વ-
ન્નિ અ અરણેદ્ય પલેવા ॥ ૩॥ અબ્ધય તૂરી
ઝસં, મઢી પાહાળ જાઈઓળેગા । સોવીરજળ
લૂળાઈ પુઢાવિમેઆઈ ઇચ્ચાઈ ॥ ૪ ॥

સ્ફટિક મણિ, ચંદ્રકાતાદિ મણિ, રત્ન, પરવાણા, હિગલો
હડતાળ, મણસીલ, પારે, સુનાર્પ વિગેરે સાત યાતુ, ખડી-ચાક
હરમણ માટી, ધોળી માટી, એક જાતનો પથ્થર, અબરખ,
તૂરી જાતની માટી, ઉસ જાતનો ખાર, માટી, ખાણની અનેક
જાત, મુ મે, સૈવવ નિગરે લખજી, ઉત્પાદિ પૃથ્વીકાય સ સારી
જોના ભેદ છે. ૩-૪.

વૃત્તિ

૪

સ્ફટિક. પ્રસિદ્ધ મણયશ્વકાતાદય. રત્નાનિ
વજ્રકર્કેતનાદીનિ યદ્વા સમુદ્જોન્નવા મણય સ્થનિસ-
મુન્નવાનિ રત્નાનિ વિદુમ પ્રવાલ હિગુલહરિતાલ
મન શિલા પ્રસિદ્ધા એવ રસેદ્. પારદ. ।

સ્ફટિક એ પ્રસિદ્ધ છે. મણિ એટલે ચંદ્રકાત વિગેરે, રત્ન એટલે
વજ્ર (હીરા) કર્કેતન વિગેરે અથવા સમુદ્રમા ઉત્પન્ન થાય તે
મણિ અને ખાણમાથી ઉત્પન્ન થાય તે રત્ન વિદુમ એટલે પર-
વાણા, હિગલો, હડતાલ અને મનાગિન-એ પ્રામેદજ છે રસે-
દ્ એટલે પારા.

તથા કનકાદય. સસ ઘાતવ ।

તથા કનક—મુનર્ણુ વિગેરે સાત ધાતુઓ.

તે ચામી ।

તે સાત ધાતુ આ નીચે પ્રમાણે.

સ્વર્ણ ૧ રૂપ્ય ૨ તામ્ર ૩ લોહ ૪ ત્રપુ ૫ સીસક

૬ જસદા. ૭ ।

૧ સોનુ, ૨ રૂપ, ૩ તાબૂ, ૪ લોહ, ૫ તરુ, ૬ સીસુ,
અને ૭ જસત

અમગ્નિસયોગાત્પૂર્વ પૃથ્વીકાયત્વં અગ્નિસ-
યોગે તુ અગ્નિકાયત્વ ।

એ સાત ધાતુ અગ્નિના સંયોગ થયા પહેલા પૃથ્વીકાય છે
અને અગ્નિના સંયોગ હોય ત્યાંથી અગ્નિકાય છે (અને પછી
તમામ ધાતુ અછત છે)

સેઠીતિ સ્વટિકા વર્ણિકારક્તમૃતિકા શ્રરણેદક
પાપાણસ્મિશ્રિતશ્વેતમૃતિકારૂપો વેશવિદોપમ-
સિદ્ધ. પલેવક પાપાણજેદ

શેઠી એટલે ખડી, વર્ણિકા એટલે રાતીખાટી અરણ્યોદક
એટલે પાપાણના કડકા સાથે મિશ્રિત ધોલીખાટી, જે કોઈકેશ
મા પ્રસિદ્ધ છે પલેવક એટલે એક જાતનો પાપાણ ૩

અન્નકાણિ પચવર્ણાનિ તૂરી વસ્ત્રાણા પાશદે-
તુર્મૃતિકાવિશેષ ।

અન્નક એટલે પાચ રંગનું અન્ન, તૂરી એટલે વસ્ત્રને પાશ
દેવાની હેતુરૂપ એક જાતની માગી.

ઋત કારજૂમિ યત્રાકુરોત્પત્તિર્ન જ્વતિ ।

ઉત્તર એણે ખારની ભૂમિ, જેમા બીજના અંકુર ઉત્પન્ન થતા નથી તે

તથા મૃત્તિકાજાતયઃ પાષાણજાતયશ્ચ અનેકા ।

તથા માટીની અનેક જાત અને પાષાણની અનેક જાત.

સૌવીરાંજન શ્વેતકૃણ્ણાદિજ્નેદન્નિન્નમંજનં ।

સૌરીર અજન એણે ધાતો કાંચો વિગેરે ભેદવાણો મુરખો.

(અજન)

લવણં સૈવવાદિ પ્રસિદ્ધમેવ ।

લવણ એણે મેઘન વિગેરે પ્રસિદ્ધ છે તેજ.

આદિશબ્દાદન્યેઽપિ પૃથ્વીજ્નેદા ગ્રાહ્યા इत्या-

વદ્ય પૃથ્વીકાયજ્નેદા. સ્યુ. ॥ ૪ ॥

આદિ શબ્દથી બીજા ખન પૃથ્વીના ભેદ મહણ કરવા.

ઈત્યાદિ પૃથ્વીકાય સમારી જીવના ભેદ છે. ૪

अथ अप्कायज्जेदानाह ।

હવે અપ્કાય જીવના ભેદ કહે છે

भोमंतरिरिकमुदगं, ओसा हिम करग हरितणू

મહિયા । હુંતિ ઘણોદહિમાઈ, મેઆળેગા ય

आउस्स ॥ ५ ॥

પૃથ્વીનું જલ, આકાશનું જલ, ઓસનું પાણી, હિમનું જલ, કરા, લીલાતરી ઉપનું પાણી, ધુવરીનું પાણી, અને ધનાદિ વિગેરે બીજા અનેક ભેદ અપ્કાય જીવના છે. ૫

वृत्तिः

જૌમં ઉદકં કૂપવાપ્યાદિજલ આંતરીર્હ ઉદકં મેઘજં પય. ।

(૮)

જીવવિચારપ્રકરણમ્

ભૂમિતુ જલ એડે કુના વાવ્ય નિગેરેનુ પાણી આકા
શનુ જલ એડેને વર્ષાદનુ પાણી

ઓસતિ-અવશ્યાયસ્નેહજલ હિમ તુષાર ક-
રકો ઘનોપલ ।

ઓસ એડેને તુષાર અથવા ડાકવનુ પાણી હિમ એડે
કરા વર્ષાદમા પથરા ॥ જેવા પડે છે તે.

હરિતણુતિ-સ્નેહકાલે દર્જાગ્રેષુ જલવિંદવ મ-
હિમા ધૂમરી ઘનોદધિ વિમાનપૃથ્વિવ્યાધારજૂતા-
સહ્યેયયોજનપ્રમાણપયપિરુરુપ ।

હરિતણુ એ વે ડોવા પાસ પ્રચુપના તથા હાલના અથ
ભાગ ઉપર જે જનના મિદુ જામે છે તે મહિમા એડે આકા
શે પતી ધૂમરનુ જગ ઘનોદધિ એડે વિમાન તથા પૃથ્વીના
આસાર રૂપ અમ જ્યાના યોજન પ્રમાણ જલનદિપિંડ રૂપ છે તે

इत्यादय अनेके सप्कायस्य जेदा जवति ॥५॥

ઇત્યાદિ અપ્કાય જનના અનેક સેદ થાય છે. ૫

अथाग्निकायजेदानाह ।

હવે અગ્નિકાય જનના સેદ કહે છે—

इंगाल जाल मुम्मुर, उक्कासाणि कणग विज्जु-
माईया । अगणिजियाण भेया, नायव्वा नि-
उणवुद्धीए ॥ ६ ॥

અંગારા, જનાસાનો અગ્નિ, તણુખા, ઉલ્કાપાત, આકાશ
માથી ઉડતા અગ્નિના તણુખા, અને નિજલી પ્રચુપ-એ
અગ્નિકાય જનના સેદ નિપુણ બુદ્ધિનાવા પુરૂષે જાણવા. ૬

વૃત્તિ:

અંગારો જ્વાલારહિતઃ કાષ્ઠાદ્યગ્નિઃ જ્વાલા પ્ર-
સિદ્ધા મુર્મુર વિરલાગ્નિકણત્તસ્મ લાકે કારિપોઽગ્નિ
રિતિ પ્રસિદ્ધઃ ।

અંગાર એટલે બપોના બિનાનો કાષ્ઠ વિગેરેનો અગ્નિ,
બપોના એ પ્રસિદ્ધ છે. મુર્મુર એટલે નિરલ અગ્નિના કણીયાની
મુરમ લોકમાં તે કારિષ (છાણાનો) અગ્નિ એના નામથી
પ્રસિદ્ધ છે.

ઊલ્કા આકાશાગ્નિઃ ઉત્પાતકારણં વ્યોમ્નિ વિ-
વિધાકારયુક્તરેસ્વારૂપા અશનિઃ આકાશાત્પતિતા
ન્નુવિ વહ્નિકણા ।

ઊલ્કા એટલે આકાશનો અગ્નિ જે ઉત્પાતનું કારણ હોય
છે, તે આકાશમાં વિવિધ આકૃતિવાળી રેખા રૂપે ખરેખરે
દેખાય છે અશનિ એટલે આકાશમાંથી પૃથ્વી ઉપર પડતા
અગ્નિના તણખા.

કણગતિ ગગનાત્તારકવત્કણરૂપઃ પતન્નગ્નિર્દ-
શ્યતે ।

કણક એટલે આકાશમાંથી તારાની જેમ કણીયા રૂપે પડતો
અગ્નિ દેખાય છે તે.

વિદ્યુત્પ્રસિદ્ધૈવ આદિ શબ્દાત્સૂર્યકાંતાદેર્વૈશ્ય-
ર્પણાદેશ્ચ સમુત્પન્નો વહ્નિ નિરંધનઃ શુદ્ધાગ્નિશ્ચ ગ્રાહ્યઃ ।

વિદ્યુત્—વિજલી એ પ્રસિદ્ધ છે. આદિ શબ્દથી, સૂર્યકાંત
વિગેરે મણિઓથી અને વાસના ધસારા વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલો
અગ્નિ અને કાષ્ઠના વગરનો શુદ્ધ અગ્નિ મહાશ્વ કરવો.

ઇત્યાદયો અગ્નિકાયજીવાના જ્ઞેદા નિપુણવુ હયા
જ્ઞાતવ્યા ॥ ૬ ॥

ઇત્યાદિ અગ્નિકાય જીવના જ્ઞેદ નિપુણ જુદિનડે જાણ્યા ૬

અથ વાયુકાયજ્ઞેદાનાદ ૧

હવે વાયુકાય જીવના જ્ઞેદ કહે છે—

ઉબ્ધામગ ઉક્કલિયા, મંડલિ મુહ મુદ્ધ ગુંજવાયા
ય । ઘણતણુ વાયાઈયા, મેયા સ્વલુ વાઉકાય-
સ્સ ॥ ૭ ॥

ઉદ્ભામક—આકાશમા જિથે વાય તે વાયુ, નાથિ પડતો
વાય તે વાયુ, વટાલીઓ મોટો વાયુ, હલવે હલવે વાય તેવો
શુદ્ધ વાયુ, જુભારવ કળી વાય તે વાયુ, ધનવાયુ અને તદુવાયુ
ઇત્યાદિ વાયુકાય જીવના જ્ઞેદ છે. ૭

વૃત્તિ

ઝદ્ઝામકવાત યસ્તૃણાદિકમૂર્ધ્વં ઝામયતિ ?

ઉદ્ભામક વાયુ એટલે જે ધાસ વિગેરેને આકાશમા જમાવે
છે, તે વાયુ.

ઝત્કલિકાવાત ય સ્થિત્વા સ્થિત્વા વાતિ યેન્
ઘૃલિપુ રેલા સમુત્પદ્યન્તે ૨

ઉત્કલિકા વાયુ એટલે જે રહી રહીને વાય છે અને જેનાથી
ઘૃલિમા રેખા પડે છે તે વાયુ ૨

મહલીવાત યો મહલ્યા વાતિ પત્તાદિક સ-
મલાકારેણ ઝામયતીત્યર્થે ૩

મંડલીનાથ એટલે જે મહાકારે વાય છે, અર્થાત્ જે પત્ર
વિગેરેને મહાકારે ભભાવે છે તે વાયુ. ૩

મહાવાતઃ યતિપ્રવલવાત ધ

મહાનાત એટલે અતિ પ્રબલ વાયુ. ૪

કચિન્મંદલિમુદત્તિ પાઠ. તત્ર મુદત્તિ મુલ્લં
વાત इत्यर्थः शास्त्रातरे तु वायुकायज्ञेदेज्वयं प्रायो
न दृश्यते ।

કોઈ ઠેકાણે મહાલિમુદ એનો પાઠ છે ત્યાં મુખના અર્થ
વાયુ થાય છે. બીજા શાસ્ત્રમાં વાયુકાય જીવના ભેદમાં એ વાયુ
પ્રાયે કરીને જોવામાં આવતો નથી.

શુદ્ધવાતો મદવાત. ૫

શુદ્ધ નાથ તે મદ વાયુ. ૫

ગુંજવાતઃ પ્રસિદ્ધ એવ દ્વ

શુભરવ કુળારો શુજ વાતતો પ્રખ્યાતજ છે. ૬

ઘનવાતતનુવાતો ઘનોદધિવસ્ત્રપ્રજાદીના સૌ-
ધર્માદીના ચાધારજૂતૌ તયોરાચ. સ્પાનઘૃતસદૃશ.
અન્યસ્તુ તાપિતઘૃતવદદૃઢસ્વરૂપ ।

ઘનનાત અને તનુવાત એ બંને ઘનોદધિની જેમ રત્નપ્રજા
વિગેરે ભૂમિઓના અને સૌધર્માદિ વિમાન-લોકના આવારભૂત
છે તેઓમાં પેણી ઘનવાત ભભેવા ધીના જેવો છે અને
બીજો તનુવાત તપાવેવા ધીના જેવો અદ્દ સ્વરૂપ પાલો છે.

इत्यादयो वायुकायस्य ज्ञेया. खलुनिश्चये उ

इत्यादि निश्चये करीने वायुकाय ज्ञेयના ભેદ બજાવા. ૭

अथ वनस्पतिकायज्ञेदानाह—

હવે વનસ્પતિકાય છવના બેદ કહે છે—

સાહારણ પત્તેયા, વણસદ્ જીવા દુહા સુણ
માણયા । જેસિમણંતાણે તણુ ણગા સાહાર-
ણા તેજ ॥ ૮ ॥

વૃત્તિ.

શ્રુતે તિજાતે વનસ્પતિજીવા ઠિવા જણિતા વૃક્તા.

સિદ્ધાતને વિષે વનસ્પતિ છવ બે પ્રકારના કહેલા છે.

તત્રૈકે સાધારણા અન્યે પ્રત્યેકા ।

તેમા એક સાધારણ અને બીજા પ્રત્યેક.

તત્ર તાવત્સાધારણસ્વરૂપ વર્ણયતિ ।

તેઓમા પ્રથમ સાધારણ વનસ્પતિમયનુ સ્વરૂપ દર્શાવે છે

एसिद्धि—एषा वनस्पतिजीवाना अनतानामेका
तनुः एकं शरीरं ते साधारणा अनतकायिका ज्ञेया
एषा निगोद इत्यपि संज्ञास्ति ॥ ७ ॥

જે અનતા વનસ્પતિ છવને એકજ શરીર હોય તે સાધારણ (અનતકાયિક) છવ બોલવા, તેઓનુ નિગોદ એવુ નામ પણ કહેવાય છે

अथ लोकप्रसिद्धान् कतिचिदनंतकायान्नाम
ग्राहमाह ॥

હવે લોકમા પ્રસિદ્ધ એવા કેટલાએક અનતકાય છવના નામ દર્શાવી કહે છે—

કંદા અંકુર કિસલય, પળગા સેવાલ ભૂમિ-
ફોડા અ । અલ્લય તિય ગજ્જર મોત્થ, વચ્છુ-
લા થેગ પલ્લકા ॥ ૯ ॥ કોમલ ફલં ચ સવ્વં,
ગૂઢસિરાહ્ સિણાહ્ પત્તાહ્ । થોહરિ કુંઆરિ
ગુગ્ગુલિ, ગલો ચ પમુહાહ્ છિન્નરુહા ॥ ૧૦ ॥

કંદ, અંકુર, કુંપલીયા, પાચપર્ણના સેવાલ, બીલાડીના
ટાપ, લીલુ આદુ, ગાજર, મોચ, વયૂવ જાતનુ શાક, ઘેગ,
પાલખુ એવી જાતનુ શાક, સર્વ જાતના કોમલ ફલ કે જેમની
નસો રૂપદેખાતી નહોય, શણ વિગેરેના પાતરા, ઘોર, કુંવ
રના લાખરા, ગૂગલ, ગલો વિગેરે અને છેદનાથી જે ફરીને ઉગ
તે સર્વ સાધારણ વનરૂપિ અથવા અનતકાપ કહેવાય છે ૯-૧૦

વૃત્તિ

કંદા જૂમધ્યગા વૃક્ષાદ્યવયવાઃ તે ચાર્જા એવ
ગૃહ્યંતે શુષ્કાણા નિર્જીવિત્વાત્ એવમગ્રેડપિ ।

કંદ એટલે પૃથ્વીના મધ્ય ભાગે (તળીયા નીચે) ખનારા
વૃક્ષ વિગેરેના અવયવ, તે લીલા હોય ત્યારેજ લેવામા આવે
છે, તદન મુકાબ ગયા પછી તે નિર્જીવ હોય છે એવી રીતે
આગલ પછુ સમજવુ

અકુરા ઉદ્ગમનાવસ્થાયામવ્યક્તપાત્રાદ્યવયવાઃ ।

અકુરા એટલે ઊગવાની અવસ્થામા જેના પાત્રા વિગેરે
રૂપદે ન દેખાય તે, જેને લોકો કોરા કહે છે

કિશલયાનિ ઉદ્ગચ્છન્નૂતનકોમલદલાનિ ।

કિશલય એટલે નના કોમલ પાદડા ઊગતા હોય તે કુંપલીયા,

પનકા પંચવર્ણા ફુલિ ।

પનકા—એટલે પાંચ વર્ણની સેવાળ.

શેવાલં પ્રસિદ્ધ ।

શેવાળ એ પ્રસિદ્ધ છે, તે

પ્લૂમિસ્ફોટાનિ ગ્રીષ્મવર્ષાકાલજ્ઞાવીનિ ઘ્વા
કારાણિ ।

પ્લૂમિસ્ફોટા—એટલે શી મ તથા વર્ષાકાલ ઉત્પન્ન થનારા
ઘ્વામાં (ખીલાડીના રાપ)

અદ્યતિયત્તિ આર્દ્રકત્રિકં આર્દ્રક શ્રુગવે ૧
આર્દ્ર દરિડા ૨ કર્ચૂકશ્ચ તિલ્લકવ્યવિશેષ ૩ ।

ત્રણ જાતના આર્દ્રક એટલે ૧ લીધુ આદુ, ૨ લીલી હાથ
દર અને કર્ચૂક એટલે એક જાતનું તીષ્ણ કવ્ય જેને લીલા
કર્ચૂક કહે છે

ગર્જરાણિ પ્રસિદ્ધાનિ મુસ્તા સૂકરમિયા ।

ગાજર એ પ્રસિદ્ધ છે મુસ્તા એટલે ચાપ તે કુકર પ્રાણીને
પ્રિય હોય છે

વત્થૂલ શાકવિશેષ સ ચ ગ્રથમોક્ત એવ ।

વત્થૂલ—એક જાતનું શાક છે, તે પ્રથમ ઉલ્લેખ થયેલ છે

થેમ કદન્નેદ પદ્મક. શાકવિશેષ એ

થેમ એટલે થેમી નામનો કદ. પદ્મક એક જાતનું શાક છે.

તથા સર્વ કોમલફલં અવૃદ્ધાસ્થિકં ।

સર્વ જાતના કોમલ ફળ, જેમના અસ્થિ વધેલા ન હોય તે

ગૂદસિરાણિ અમ્લકટસર્પીનિ સિનાદિપલાણિ
સિનગલ્હેન દેશવિશેષે દારપીલુવૃદ્ધ ઉચ્યતે ।

જેમની નએ પ્રગટ ગીતે દખાતી નહોય તેવા સજ્જ નિગે-
રના પાત્રા. અદ્વિ-ક્ષિત (શણ) શબ્દ વડે કોઈ દશમા ક્ષાર
પીણુવૃ વૃક્ષ કહેવાય છે.

ઘોદરી પ્રસિદ્ધા ।

ઘોદરી એ થોરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

કુમારી માસલપ્રણાલ્યાકારપત્રા ।

કુમારી એટલે જેના પાત્રા પુષ્પ પ્રણાલી (બડી પરનાળ)
ના જેવા હોય છે તે જેને લોકો કુવરના લાખના કહે છે.

ગુગ્ગુલ પ્રસિદ્ધ ।

ગુગલ એ પ્રસિદ્ધ છે

ગિલોયત્તિ ગમૂચી વલ્લ્યાપિ પ્રસિદ્ધૈવ ।

ગમૂચી એ ગળોની વેલથી પણ પ્રસિદ્ધ છે

એતેષુ ઘોદરી કુમારી ગુગ્ગુલ ગમૂચી પ્રમુખા.

સાધારણ વનસ્પતય. ટિન્નરુદ્ધા ક્રેયાઃ ટિન્ના અપિ
પુનારોદંતીત્યર્થઃ ।

એ બધામાં થોડ, કુવર, ગુગલ, અને ગળો નિગેરે સાધા
રણ વનસ્પતિકાય ઇત્તરુદ્ધ બહુના અર્થાત્ તેઓ છેદાએલાહોંય
તો પણ પુન ઉગેછે

એતે સર્વેઽપ્યનંતકાયિકા ।

એ બધા પણ અનંતકાય કહેનાય છે.

એવમન્યેઽપિ વંશકરેલ્લકલવણવૃક્ત્વગમૃતવલ્લી
કોમલાચામ્લિકાગિરિકર્ણાવલ્લીપ્રજૃતયોઽનંતકાયિક-
ન્નેદા ક્રેયા. ॥ ૧૦ ॥

એ શિવાય બીજાપણ વાસ, કારેળા, લાલ વૃક્ષની ડાલ,

(૧૬)

જીવનિચારમકરણમ્

અમૃતવેદ, કેામવ આમલી અને ગિરિકર્ણીની વેદ વિષે
અનતકારના બેઠ અવવા ૧૦

અર્થેતાવત એવ અનતકાયા ન્તરાધિકા ઇત્યાશકા
નિરાસાર્થમાદ—

એ અનતકાય ઉપર કહેલા એટલાજ છે કે તેથી
વધારે છે ? એ શકા દૂર કરવાને હવે કહે છે

इच्छाद्विणो अणोरो, ह्यति भेया अणतकाया-
ण । तेसि परिजाणणत्थ, लक्खणमेयं सुए
भणिय ॥ ११ ॥

હત્યાદિ અનતકાય છવના અનેક બેઠ છે, તેઓને જણાવ
શાસ્ત્રમા આ (નીચે પ્રમાણે) લક્ષણ કહેછુ છે ૧૧

વૃત્તિ

एते सूत्रोक्ता एव जेदा न कितु इत्यादय-अन्ते
अन्ततकारिकाना जेदा ज्वेति ।

એ સૂત્રમા કહેલા એટલાજ બેઠ નથી પણ હત્યાદિ અને
કાયના અનેક બેઠ છે

तेषा परिज्ञापनार्थ एतल्लक्षण श्रुते-जणितं ॥
ते बेटे जणुवाने भाटे એનું લક્ષણ શાસ્ત્રમા કહેછુ છે ॥
तदेव दर्शयति ।

તે અનતકાયનું લક્ષણ દર્શાવે છે
गूढ सिर सधि पव्व, समभग महीरुग य

छिन्नरुहं । साहारणं सरीर, तव्विवरीअं च
पत्तेयं ॥ १२ ॥

જેમના કણસળા, સાધાંઓ-નસો, અને પર્વ-ગાઠો ગૂઢ
હોય, જેમને ભાગવાથી સરખા ભાગ (ફાડીયા) થઇ શકતા
હોય, જેમનામાં તાતણા ન હોય, અને જે છેવાપછી ફરી
વારનાથી ઉગે તેના હોય તે સર્વ પ્રકારના વૃક્ષો સામારણ વન-
સ્થપતિકાય છોડોના શરીર કહેવાય છે-અર્થાત્ એજ વન તકાય
પણ કહેવાય છે. તેથી નિપરીન લક્ષણનાળી વનસ્થપતિ પ્રત્યેક
વનસ્થપતિકાય કહેવાય છે. ૧૨

वृत्ति

गूढानि गुप्तानि प्रकटतया अज्ञायमानानि सिरा.
स्नस्ता. संधय. पर्वाणि च यस्य पत्रनालादेस्तज्जूढ
सिरासंधिपर्व ।

જેના પાત્ર તથા નાલ વિગેરેના સામાઓ અને પર્વ-ગાઠો
ગૂઢ હોય એટલે પ્રગટ પણ જણાય તેના ન હોય તે.

तथा यस्य त्रोद्व्यमानस्य पत्रादे. समोऽदंतुरो
जंग वेदो जवति तत्समजंग ।

જેના પત્ર પ્રમુખ તોડનાથી સમ-સરખો ભાગ છે-અર્થાત્
શીર પડે તે, સમભાગ કહેવાય.

तथा विद्यमानस्य न विद्यते हीरका तंतुलक्ष-
णा मध्ये यस्य तदहीरकं ।

તથા અહીરક-એટલે જેને છેડનાથી વચ્ચેના તાતણા ન
હોય તે.

તથા યસ્ય વિન્નમપિ સ્વમ્ જલાદિસામગ્રીં પ્રાપ્ય
ગમૂચ્યાદિવદન્યત્ર પુનઃ પ્રરોદતિ તદ્વિન્નરુદ્ધ ।

છિન્નરુદ્ધ એટલે જેને છુટ્ટ હોય તોપણ જે જલ વિગેરેની
સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી ગયો પ્રમુખની જેમ પુનઃ જીવે ઉગે તે

તદેતૈર્લક્ષણૈઃ સાધારણમનતકાર્યિકશરીરજ્ઞેય ।

એ ઉપર કહેલા લક્ષણથી સાધારણ-અનતકાર્ય વનસ્પતિ
તે શરીર બહુધુ ૧૨

તદ્વલ્લક્ષણવિપરીત પુનઃ પ્રત્યેક શરીરબોધ્યમ્ ૧૨

તે ઉપર કહેલા લક્ષણથી વિપરીત તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ
કાર્ય શરીર બહુધુ ૧૨

અથ પ્રત્યેકવનસ્પતેર્લક્ષણાદિકમાદ—

હવે પ્રત્યેક વનસ્પતિકાર્યના લક્ષણ વિગેરે કહે છે—

एगं शरीरे एगो, जीवो जेसि तु ते य पत्ते-
या । फल फूल छल्लि कट्ठा, मूलग पत्ताणि
बीयाणि ॥ १३ ॥

જે વૃક્ષને વિષે એક શરીરમા એક જીવ હોય, તે પ્રત્યેક
વનસ્પતિકાર્ય કહેનાય છે ફળ, ફૂલ, છાયા, કાષ્ઠ, મૂળ, પાત્ર,
અને બીજ-એ સાત પ્રકારે તે પ્રત્યેક વનસ્પતિકાર્ય જન હોય
છે ૧૩

वृत्तिः

येषां तरुणामेकस्मिन् शरीरे एको जीवः स्यात्
ते प्रत्येका वनस्पतयः नृच्यन्ते ।

જે વૃક્ષને એક શરીરમા એક જીવ હોય તે પ્રત્યેક વન
સ્પતિ કાર્ય કહેનાય છે,

ચઃ સમુચ્ચયે તુરેવાર્થે તે એવેત્યર્થ.

અહિં ચ શબ્દ મધુચ્ચય અર્થમાં છે અને તુ એવ [જ] ના અર્થમાં છે, એટલે 'તજ' એવો અર્થ થાય

પ્રત્યેકવૃક્ષાણામસુ સ્થાનેષુ પૃથગ્જીવા. સતિ ।

પ્રત્યેક વનસ્પતિઓને સાત સ્થાનમાં જુદા જુદા જીવો હોય છે.

તાનિ સ્થાનાનિ ડર્શયતિ ।

તે સ્થાન દર્શાવે છે

ફલોનિ ૧ પુષ્પાણિ ૨ ઠલ્લય ૩ કાષ્ઠાનિ ૪

મૂલાનિ ૫ પત્રાણિ ૬ વીજાનિ ૭ ચેતિ ।

૧ ફળ, ૨ પુષ્પ, ૩ ઠાલ, ૪ કાષ્ઠ, ૫ મૂલીઆ, ૬ પાત્રા અને ૭ બીજ એ સાત સ્થાન.

इह प्रत्येकवनस्पतीनां नाममात्रमुपदर्शितं जेद-

विशेषविचारस्तु प्रज्ञापनादिभ्योऽवसेयः ॥ १३ ॥

અહિં પ્રત્યેક વનસ્પતિ નામના માત્ર નામજ દર્શાવ્યા છે, પરંતુ તેમના વિશેષ જોડો નિયત બદલો હોય તે પ્રજ્ઞાપના સ્વરૂપ વિશેષથી બાકી રહેવો ૧૩

अथ सर्वैर्केन्द्रियानाश्रित्य पृथ्यादयः पंचापि क

क संतीति तद्विशेषमाह—

સર્વ એકેન્દ્રિય જીવને આશ્રીને પૃથ્વીપ્રાય વિગેરે પાંચ પ્રકારના પણ જીવ ક્યા ક્યા છે ? તે વિશેષ વિશેષ કહે છે—

पत्तेय तरु मुत्त, पंचवि पुढवाइणो सयल लो

ए । सुहमा हवति नियमा, अंत मुहुत्ताउ अ-
दिस्सा ॥ १४ ॥

ઉપર કહેલા પ્રત્યેક વનસ્પતિમાયને મુદ્દીને [બાદકરીને] પૃથ્વીકાય વિગેરે પાથે પ્રકાશના છવે સર્વ લોક [ચૌદરાજ લોક] ને નિષે નિશ્ચયે કરીને સુદમ, અતર્મુહૂર્તયુગ આયુષ્ય વાલા અને અદૃશ્ય હોય છે ૧૪

વૃત્તિ

પ્રત્યેકતરુ મુત્તકા પચાપિ પૃથ્વિવ્યાદય સૂદમૈ-
કેન્દ્રિયા નિયમાત્ નિશ્ચયેન સકલલોકે ચતુર્દશરજ્જુપ્ર-
માણે લોકે જવતિવિચયતે ।

પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયને મુદ્દી પૃથ્વીકાય વિગેરે પાથે પ્રકાશના પાંચ સુદમ એકેન્દ્રિય છત્ર નિશ્ચયે કરીને સર્વ ચૌદરાજલોકને નિષે હોય છે.

પર તે કીટકા ।

તે પૃથ્વીકાય વિગેરે પાથે કેવા છે ?

નિયમાત્ અતર્મુહૂર્તયુગ ।

નિશ્ચયે કરીને તે અતર્મુહૂર્તની આયુષ્યનાયા છે

પુનઃ કીટકા ।

જેવી તે કેવા છે ?

અદૃશ્યાશ્વર્મચક્રુયામગોચરા કેવલિના જ્ઞાન-
ગોચરા इत्यर्थ ।

અદૃશ્ય છે એટલે અર્થશમુભાવા અનુભવને અગોચર છે, અર્થાત્ કેવલીને જ્ઞાનગોચર છે [કેવલીથી જ્ઞાનને જોઈ શકાય તેના છે]

અતएव वह्निशब्वादिज्य તેપામુપધાતો ન જ-
વતિ ॥ ૧૪ ॥

એ અદૃશ્ય છે, તેથી કરીને અગ્નિ શસ્ત્ર વિગેરેથી તેઓના ધાત થતા નથી. ૧૪

નક્તા. સ્થાવરજ્નેદાઃ સાપ્રતં ક્રમાયાતાસ્ત્રસાઃ તે
ચ દ્વિત્રિચતુ પચૈન્દ્રિયજ્નેદાઃચતુર્ણ તેષુ તાવદ્દર્શિન્દ્રિય
જ્નેદાનાહ-

સ્થાવર જીવના ભેદ કહેવામા આવ્યા હવે ક્રમ પ્રમાણે
ત્રસ જીવ કહેવા ભેદએ તે ત્રસ જીવ બેઠદ્રિય, તેઠદ્રિય,
ચતુર્થદ્રિય, અને પચેદ્રિય એવા ભેદથી ચાર પ્રકારના છે,
તેઓમા પ્રથમ બેઠદ્રિય જીવના ભેદ કહેવાય છે

સખ કવઙ્ગય ગઢુલ, જલોય ચંદણગ અલસ
લહગાર્હ । મેહરિ કિમિ પૂઅરગા, વે ઇન્દિય
માર્હ વાહાર્હ ॥ ૧૫ ॥

શખ, કોડીઆ, ગડાવા, (પેટના કરમીયા) જલો, અક્ષ
-અરિયા, અધુસીયા, લાસીયા, લાકડાના જન, રૂઝિરમા થનારા
જન, પૂરા અને ચુડેલના જન વિગેરે બેઠદ્રિય જીવ બીજાના. ૧૫

વૃત્તિ

શંખ પ્રસિદ્ધ. ।

શખ એ પ્રસિદ્ધ છે.

કપર્દકો વરાટ. ।

કપર્દક એટલે કોડીઆ.

ગમોલા નદરાતર્વદ્ધત્કમયઃ ।

ગડાલા એટલે પેટની ગાદર થનારા માણ જન-કરમીયા.

જલૌકસ. પ્રસિદ્ધા ।

જલો એ પ્રસિદ્ધ છે

ચદનકા સમયજ્ઞાપયાઽકૃત્વેન પ્રતીતા ।

ચ દનક એ શિક્ષાતની ભાષાએ બધા એવા નામથી પ્રખ્યાત છે (જેના નિર્ણય શરીરને સાધુઓ સ્થાપનાઆર્યમાં વામે છે તે.) જે અરિયા કહેવાય ■

અલસા જૂનાગા યે વર્ષાકાલે વૃષ્ટૌ સત્યા સુવિ
સ્ત્પદ્યતે ।

અલસ એટલે પૂરનીના નામ-આજુરીના. જે વર્ષામાને મેખની વૃષ્ટિ થાય છે, ત્યાર પૂરની ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે

લઙ્ગા લાનીયકજીવા યે કુચિતપૂયિકાદૌ
લાલારૂપા સમુત્પદ્યતે ।

લઙ્ગા—એટલે લાગીયા જે કોહી મધે ૧ રેલલી નિગે રાધિયા અલભા લાળ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે

કેચિન્નુ લઙ્ગાઙ્ગિ પઠંતિ લઘુગાત્રીતિ તસ્યાર્થ
અત્રાપિ પાઠે ત ઇત્ર જીમ ક્ષેયા ।

કેલોએક ' લઙ્ગા ' એવો પાઠ કહે છે, તેના અર્થ લઘુ ભાગી એવો થાય છે, આ પણ પાઠમાં તેજ છત્ર જાણવા.

મેહરન્તિ કાષ્ઠકીટવિઘોષા ।

મેહર—એટલે એક જાતના લાકડાના છત્ર

ક્રમયન્તરાતર્વર્તિજીવા દર્પા મૂલગુદપ્રદેશકરૂ-
કરા સ્ત્રીયોન્યતર્ગતા વા ગમૂત્પન્ના વા પ્રનેકવા ક્ષેયા.

ક્રમિ—એટલે પેટમાં મનારા છત્ર-કરમીયા અથવા હર પના છત્ર જે છત્ર ॥ મૂન પ્રદેશમાં ખુબલી કરે છે તે, અથવા

મીની યાનિની અદર રહેવા છતાં પણ ગુમડામાં છતાં વિત્પત્ત થાય તે અનેક જાતના જાણવા.

પૂતરકા જલાતર્વર્તિનો રક્તવર્ણા, કુળામુખ જીવા. ।

પૂગ જલમાં પડે છે તે, જે સત્તારમના અને કાલામુખ પાસા છવ થાય છે તે

માતૃવાદિકા ગુર્જરદેઝાપ્રસિદ્ધા, ચૂડેલીતિનાન્ના વિખ્યાતા ।

માતૃનાદિકા - એ છતાં ગુર્જરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે અને તે ચૂડેલ એના નામથી વિખ્યાત છે.

આદિશબ્દાત્ શુક્ત્યાદયો વાલકાદયશ્ચ ઈન્દ્રિય જ્ઞેદા અનુક્તા અપિ ગ્રાહ્યા. ।

આદિ શબ્દથી છીપ વિગેરે તા તા વાલકા વિગેરે જે ઈન્દ્રિય છવના સેદ જે કહેવામાં આવ્યા નથી તે પણ ગ્રહણ કરના.

વાલકા યે મનુષ્યાગે કરપાદાદિપુ ન્તપદ્યંતે ।

પાવાના છતાં કે જે માણસોના હાથ પગ વિગેરે અંગમાં વિત્પત્ત થાય છે તે.

શ્લોઝયત્રાદિપદ્યદ્દણાદ્દ્દિષ્ટિયા જલજસ્થલ-જન્નેદન્તિન્ના અનેકથા ગ્રાહ્યા. ।

અદિ અને ઠંડાણુ-આદિ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, તેથી જલમાં થયેલા અને સ્થલમાં થયેલા-એવા જે ઈન્દ્રિય છવના અનેક સેદ ગ્રહણ કરના.

એવે સર્વેષ્વપિ ઈન્દ્રિયા જીવા જ્ઞેયાઃ ।

એ ઉપર કહેવા જવા પડે જે ઈન્દ્રિય છતાં જાણવા.

एषा देहवदनरूपमिन्द्रियद्वयमस्तः।

એ બેઇન્દ્રિય છોડને શરીર તથા મુખ રૂપ
છે, એનો અર્થ થાય ૧૫

अथ गाथाद्वयेन कतिचित् त्रीन्द्रि-

હવે બે ગાથા વડે તેન્દ્રિય છોડના કેટલે
કહે છે

गोमी मंकण जूआ, पिपीलि उह
મકોડા । इलिय घयमिल्लीओ, साव
જાઈઓ ॥ १६ ॥

गहहय चोरकीडा, गोमयकीडा य धन
ય । कुथु गुवालिय, इलिया तेइदिय
વાઈ ॥ १७ ॥

કાનખજૂના, માકડ, જૂ, ફીડીયા, બિધેઈ, મકોડા,
ધીમય, સાના, ગીમોડા, ગમેયા, વિધાના છન, ધનેડા, કે
ગોપાલિક, ખાડ તથા ચોખાના છન, ઇદગાપ (મામજસ
વિગેરે તેન્દ્રિય છન જાણના. ૧૬-૧૭

वृत्ति

गुह्मि कर्णश्रुगाली ।

ગુહ્મિ એટલે કાનખજૂના.

मत्कुणयूके प्रसिद्धे उपलक्षणास्त्रिकाऽपि ।

માકડ અને જૂ પ્રસિદ્ધ છે ઉપલક્ષણથી વિક્ષા (લ
પણ લેવી..

પિપીલિકા કીટિકા ।

પિપીલિકા એટલે કીડિયા.

उपदेहिका वाल्मीकजीवाः ।

ઉપદેહિકા એટલે રાફડાના છન—ઉધેક.

चः समुच्चये ।

ચ શબ્દ સમુચ્ચય (અને) ના અર્થમાં છે.

मत्कोटका- प्रतीताः ।

મટકોડા એ પ્રસિદ્ધ છે.

इक्षिका धान्येषूत्पन्ना ।

ઇક્ષિકા—એટલે એળ, તે દાણામાં ઉત્પન્ન થાય છે.

घयमिद्विति घृतेलिकाः प्राकृतत्वान्मकारागमः ।

ઘૃતેલિકા એટલે ધીમેલ, પ્રાકૃત શબ્દ હોવાથી ' ઘયમિદ્ધ ' એ શબ્દમાં પકાવેના આગમ આવ્યો છે. (મ ઉન્નેર

ધામાં આવ્યો છે.)

सावयति लोकज्ञापाया मावाः नाम चर्मजूका

ते च जाविकटसूचका मनुष्याणा शरीरावयवेषु

प्रागेवोत्पद्यन्ते ।

સાવય — એટલે લોકજ્ઞાપાયા-સાના કહેવાય છે, તેઓ

ચામડીની જુ કહેવાય છે જ્યારે માણસને ભવિષ્યમાં કદ થનારું

હોય છે, ત્યારે તેઓ શરીરના અવયવમાં પ્રથમજ ઉત્પન્ન થાય

છે, તેથી તેઓ ભવિષ્યના કદને સૂચવનારા છે.

गोकीटिका प्रसिद्धा एव जातिग्रहणेन सर्वति-

रश्नां कर्णाद्यवयवेषूत्पन्नाश्चिन्मादयो ग्राह्या ॥ ૧૬॥

ગોકીટિકા—એ પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં જાતિનું મહુજ કંરેલું છે,

તેથી સર્વ તિર્પચ (ગાય, એસ, ધાન વિગેરે) ના ફાન વિગેરે
અવયવના ઉત્પત્તિ થનારા ચિત્રિયક વિગેરે છત્ર લેના (જેઓને
લોકો ગંગિયા કહે છે) ૧૬

ગર્દનકાઃ લોકપ્રસિદ્ધાઃ ।

ગર્દનક એ છવ લોકોના પ્રખ્યાત છે.

ચોરકીટા. જૂમૌ અથ સક્ષિપ્તમુખા વિસ્તીર્ણા

વૃત્તાદિદ્ધારકાઃ ।

ચોરકીટા—એરલે ભૂમિમા નીચે મુખને સક્રિય કરનારા,
વિસ્તારનાવા ગાળાકાર છિદ્રને કરનારા એક જાતના છવ

ગોમયકીટા છગણોત્પન્ના ।

ગોમયના કીડા એરલે છવમા ઉત્પત્તિ થનારા છવ.

ધાન્યકીટા ઘુણાદય ।

ધાનના છત્ર ધનના વિગેરે.

કુચુઃ પ્રસિદ્ધાઃ ।

કુચના છત્ર પ્રસિદ્ધ છે

ગોપાલિકા જીવવિશેષ. ।

ગોપાલિકા—એક જાતના છત્ર છે. (તે અપ્રસિદ્ધ છે)

ઈલિકા લલ્લજાતિ ।

ઈલિકા—એક જાતના છત્ર છે.

ફલગોપા રક્તવર્ણકીટા યે વર્ષાસુ પ્રથમવૃદ્ધૌ

વૃત્પદ્યસે લોકે મમોલાત્વેન પ્રસિદ્ધાઃ ।

ફલગોપ—એ રાતાવર્ણના કીડા થાય છે, જે વર્ષાકાલમા
પડેલા જમીનમા ઉત્પત્તિ થાય છે, મમોલા—મામળાના એક
નામથી જે લોકમા પ્રસિદ્ધ છે.

આવિઞ્ઞાદ્વાદન્યેઽપિ ગ્રાહ્યા. ।

આદિ શબ્દથી તે શિનાય બીજા પણ છત્ર મહત્ત્વ કરના

એતે સર્વેઽપિ ત્રીંદ્રિયા જીવા જ્ઞેયા. ।

એ સર્વે પણ છત્ર તેંદ્રિય બહુવા.

एषा देहमुखनासिका. स्युरित्यर्थ. ॥ १७ ॥

અર્થાત્—એ છત્રોને શરીર, મુખ અને નાસિકા એ ત્રણ
ઇન્દ્રિયો હોય છે. ૧૭

अथ कियतश्चतुरिन्द्रियज्ञेदानाह—

હવે કેટલાએક ચૌંદ્રિયજ્ઞેવાના ભેદ કહે છે—

चउरिदिया य विच्छू ठिकुण भमरा य भम-
रिया तिड्डा । मच्छिय डसा मसगा कंसारी
कविल डोलाइ ॥ १८ ॥

ચાઠી, બગાઈ, ભમરા, ભમરી, તીડ, માંખી—મનમાખ
ડામ, મચ્છર, કંસારી, અને ખડમાકડી નિગ્રેજે શ્યામ્બરી છત્ર
બાધુના, ૧૮

वृत्ति ।

च पुनर्वक्ष्यमाणा जीवाश्चतुरिन्द्रिया उच्यन्ते ।

एषा देहमुखघाणचक्षूषे स्युरित्यर्थ. ।

હવે જે કહેવામા આવે, તે ચાર ઇન્દ્રિયનાના છત્ર
કહેવાય છે—

એ છત્રોને શરીર, મુખ, નાક અને આંખો—એ ચાર
ઇન્દ્રિયો હોય છે

तान् दर्शयति ।

(૨૮)

જીવનિવારમકરણમ્

તે આઠદિવ્ય છવો દર્શાવે છે.

વૃશ્ચિક પ્રસિદ્ધ ।

વીંછી એ છઠ પ્રસિદ્ધ છે.

ઢિકુળા જીવવિગેષા ।

ઢિકુળા—એક જાતના છઠ છે. (જેને લોકો બગાડ કહે છે)

બ્રમરા કૃણવર્ણા, ।

બ્રમરા એ કાળારંગના છઠ (જેને લોકો બ્રમરા કહે છે)

બ્રમરિકા, પીતાદિવિવિધવર્ણા, વિવિધાકારવ-

ત્પશ્ચ ।

બ્રમરીઆ એ થીલા વિશે જાત જાતના રંગની અને
જાત જાતની આકૃતિવાળી થાય છે.

તિલા. પ્રસિદ્ધ ।

તીલ એ પ્રસિદ્ધ છે

મક્ષિકા અપિ પ્રતીતા એવ ઉપલક્ષણાન્મધુમ-
ક્ષિકાદયોઽપિ ગ્રાહ્યાઃ ।

માખીઆ એ પણ પ્રસિદ્ધ છે ઉપલક્ષણથી મધમાખ
નિગેરેનું પણ મધુષુ કરે છે.

દશા સિધુદેશપ્રસિદ્ધા વર્ણોદ્ભવા. ।

દશ—દસ એ સિંધ દશમા પ્રસિદ્ધ છે તેઓ આમાસામા
ઉત્પન્ન થાય છે

મઝાકાસ્તુ દઝાકાકારવત્ત સર્વર્તુજ્ઞાવિનશ્ચ

મઝાક—મઝર એ ડાસના જેવી આકૃતિવાળા હોય છે
અને તે બધી રતુઓમા ઉત્પન્ન થાય છે.

કસારિકા પ્રસિદ્ધા ।

કેસાડી એ પ્રસિદ્ધ છે.

કપિલડોલકા જીવવિશેષઃ સ્વરુમાંકનીતિ

પ્રસિદ્ધઃ ।

કપિલડોલક એક જાતનો છવ છે જે—જગમાડીના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

આદિશબ્દાત્પતંગદિંદૃષ્ટાદયો ગ્રાહ્યાઃ ।

આદિ શબ્દથી પતંગીઆ અને દિંદૃષ્ટ વિશેષે છવનું મહત્ત્વ કરવું.

एवमन्येऽपि अनेके चतुरिद्विया जीवा ज्ञेया ॥१॥

અવી રીતે બીજા પણ અનેક ચૌદરિછવો જાણના. ૧૮

अथ पंचेद्वियज्ञेदानाह—

હવે પચેદ્વિય છવના ભેદ કહે છે—

पंचिद्विया य चउहा नारय तिरिया मणु-
स्स देवा य । नेरड्या सत्तविहा नायव्वा पुढ-
विभेएणं ॥ १९ ॥

નારડી, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવતા—એમ ચાર પ્રકારના પચેદ્વિય છવ છે. તેઓમા પ્રથમ નારડીના છવ તે રત્નપ્રજ્ઞા નિગેરે પૃથ્વીના ભેદ વડે કરીને સાત પ્રકારના જાણવા. ૧૯

वृत्तिः ।

पंच स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रनामकानि
इन्द्रियाणि येषां ते पंचेद्विया जीवाः ।

(૧૦)

જીવવિચારપ્રકરણમ્

સ્પર્શ, રસના, નાસિકા, નેત્ર અને શ્રોત્ર-કાન એ પાંચ
ઇન્દ્રિયા જેમને હોય તે પાંચે દ્રિય છત્ર કહેવાય છે.

તે ચતુર્ણ ।

તે પાંચે દ્રિય છત્ર ચાર પ્રકારના છે.

નારકા ૧ તિર્યચો ૨ મનુષ્યા ૩ દેવા ૪ શ્વ ।

૧ નારકી, ૨ તિર્યચ, ૩ મનુષ્ય અને ૪ દેવતા.

તત્ર નૈરયિકા રત્નપ્રજ્ઞાદિપૃથ્વીજ્ઞેદેન સપ્તવિધા

જ્ઞાતવ્યા ।

તેમા નારકીના છત્ર રત્નપ્રજ્ઞા વિગેરે પૃથ્વીના એક પ્રમાણે
સાત પ્રકારના જાણવા

પૃથ્વીના નામાનિ યથા ।

તે રત્નપ્રજ્ઞા વિગેરે માત્ર પૃથ્વીના નામ નીચે પ્રમાણે છે.

રત્નપ્રજ્ઞા ૧ શર્કરાપ્રજ્ઞા ૨ વાલુકાપ્રજ્ઞા ૩ પક્ષ-

પ્રજ્ઞા ૪ ધૂમપ્રજ્ઞા ૫ તમ પ્રજ્ઞા ૬ તમસ્તમ.પ્રજ્ઞા ૭
ચેતિ ।

૧ રત્નપ્રજ્ઞા, ૨ શર્કરાપ્રજ્ઞા, ૩ વાલુકાપ્રજ્ઞા, ૪ પક્ષપ્રજ્ઞા,
૫ ધૂમપ્રજ્ઞા ૬ તમ પ્રજ્ઞા અને ૭ તમસ્તમ પ્રજ્ઞા

एतत्स्थानसप्तकोत्पन्नत्वान्नारका अपि सप्तधो-

च्यते ॥ ૧૯ ॥

એ સાત સ્થાનોમા ઉત્પન્ન થવાથી નારકીના છત્ર પાંચ
સાત પ્રકારે કહેવાય ॥ ૧૯

पचैन्द्रियेषु नारकज्ઞેદાનુક્ત્વા અથ ગાથાચતુષ્ટયેન
પચૈન્દ્રિયતિરશ્ચા મનુષ્યાણા ચ જ્ઞેદાનાદ--

પચેદ્રિય છવોમા નારકીના ભેદ કહીને હવે ચાર
ગાથા વડે પચેદ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યોના ભેદ કહે છે
જલચર થલચર સ્વચરા તિવિહા પંચેદિયા
તિરિકા ચ । સુસુમાર મચ્છ કચ્છવ મગરાઈ
જલચારી ॥ ૨૦ ॥

ચડપચ ચડપરિસપ્પા મુચપરિસપ્પા ચથલ-
ચરા તિવિહા । ગો સપ્પ નડલ પમુહા વોધ-
વા તે સમાસેણં ॥ ૨૧ ॥

સ્વચરા રોમચપચ્ચી ચમ્મચપચ્ચી ચ પાચડા
ચેવ । નરલોગાઓ વાહિ સમુગ્ગપચ્ચી વિચ-
ચપચ્ચી ॥ ૨૨ ॥

જલચર, સ્થલચર અને ખેચર-એમ પચેદ્રિય તિર્યચ ત્રણ
પ્રકારના છે. સુસુમાર જાનાના મચ્છ, માછલા, કાચમા, જૂક અને
મધર એ પાંચ પ્રકાર જલચર છવ્ છે. ચાર પગવાળા (પશુ
વિગેરે) ઊરપગિસર્પ (સર્પ વિગેરે) અને છુજ પરિસર્પ
(નાળીઆ વિગેરે)-એ ત્રણ પ્રકારના સ્થલચર જન છે. રૂપાં-
કાવાલા પક્ષીઓ, (હસ પાપટ વિગેરે) ચર્મજ પક્ષીઓ (ચામ
ચીડીઆ વિગેરે) પ્રગટ અર્થવાલા તથા મનુષ્ય લેકની બાહુરના
સમુર્ગ પક્ષીઓ (જેની બે પાખો સડેાય પાખે છે તે) તેમજ
વિતત પક્ષીઓ (જેમની પાખો વિસ્તારેલી હોય છે તે) એ
સર્વ ખેચર પ્રાણી જાણવા, ૨૦-૨૧-૨૨

વૃત્તિ ।

ચપુન. પર્વેદ્રિયા તિર્યચસ્ત્રિવિધા જલચરા ૧
સ્થૂળચરા ૭ સ્વચરા ૩ ।

પર્વેદ્રિય નિર્વચ્ય છવ પ્રજા પ્રકારના છે. ૧ જલચર, ૭ સ્થૂળચર અને ૩ સ્વચર

તત્ર તાવજ્જલચારિણ પચઘા ।

તેમાં પ્રથમ જલચારી (જળમા ફરનારા) છઠ પાંચ પ્રકારના છે

શિશુમારા મદ્દિપસદૃશા ૧

શિશુમાર એ પાણીના જેવા મત્સ્ય હોય છે.

મત્સ્યા ૨ કલ્પા ૩ શ્વ પ્રસિદ્ધા એવ તત્રમત્સ્યા વલયાકારવર્જયિત્વા વિવિધાકારવતો જર્વતિ

મત્સ્ય (માછલી) અને કલ્પા તે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં માછલી વનવના જેવા આકાર વિનાય વિવિધ જાતની અકલ્પિતનાય હોય છે

પ્રહાસ્તૈતુકતયા પ્રસિદ્ધા- । ૪ ।

પ્રહુ એ તુતુના આકારે પ્રસિદ્ધ છે. (લોકો તેને જૂંતરીકે ઓળખે છે)

મકરા મહામત્સ્યા ૫ ।

મકર—એ માછા મધ્ય કલ્પાય છે તે.

એતે જલચરા ત્રક્તા જલેચરતીતિ વ્યુત્પન્ને જલ-
વિના ત્રિપચ્ચતે इत्यर्थ ॥ ૩૦ ॥

એ જલચર છઠ કલ્પા જળમાં ચરે-ફરે તે જળચર એવી તેની વ્યુત્પત્તિ થાય છે, અર્થાત્ જળ વિના તેઓ મરી જાય છે. ૨૦

तथा स्थलचरास्त्रिविधाः चतुष्पदाः १ उरःप-
रिस्पर्षाः २ जुजपरिस्पर्षाश्च ३ ।

स्थलचर (भूमि उपरि इत्येतत्) एव त्रय प्रकारना छ
१ बोपगा, २ उर परिस्पर्ष अने ३ जुजपरिस्पर्ष।

ते समासेन संक्षेपेण गोत्सर्पनकुलप्रमुखा बो-
क्ष्या. ज्ञातव्याः ।

ते संक्षेपवत् गाय प्रभुष, सर्प प्रभुष अने नाशीया
प्रभुष ज्ञातव्या.

अयंजावः ।

तेना साधार्य आ प्रभावे छ—

सत्वार. पादा येना ते चतुष्पदाः गोमहिषादयः । १

यार पम जेभने होय ते चतुष्पद-बोपगा कह्वाय छ ते
गाय, सेस विगेरे ज्ञातव्या।

उरसा परिस्पर्षति गच्छति ये ते उरःपरिस्पर्षाः
कृष्णसर्पादयः । २

पृथ्वी आये ते उर परिस्पर्ष कह्वाय, ते कासा नाग विगेरे.

मुजाच्या परिस्पर्षति ये ते मुजपरिस्पर्षा. नकु-
लगृहगोधादयः ३

भुजथी आये ते भुजपरिस्पर्ष कह्वाय. ते नाशीया,
परेणी विगेरे.

एते स्थलचरा ज्ञेयाः ॥२१॥

अे स्थलचर एव ज्ञातव्या. २१

तथा खे आकाशे चरंतीति खचराः पक्षिणः ।

આકાશમા ફરે તે ખચર કહેવાય, તે પક્ષીઓ જાણવા
તે દ્વિધા રોમજપક્ષિણ ૧ ચર્મજપક્ષિણશ્ચ ૨
તે પક્ષીઓ બે પ્રકારના છે ૧ રોમજ પક્ષીઓ અને ૨
ચર્મજ પક્ષીઓ.

તત્ર રોમજિર્જાતા યે પક્ષા તે સત્યેપામિતિ
રોમજપક્ષિણ. શુક્રદસત્તારસાદય. ।

તેમા રૂનાઠાધી થયેલી પાખો જેમને હોય તે રોમજ પક્ષીઓ
કહેવાય, તે પાખ, હાંસ અને સરસડા નિગરે પક્ષીઓ.

ચર્મણો જાતા પક્ષા સત્યેપામિતિ ચર્મજપ-
ક્ષિણ વાલ્કુલીચર્મચટિકાદય તે ઝનયેઽપિ પ્રકટા
એવ ।

ચર્મ-આમઠાધી થયેલી પાખો જેમને હોય તે ચર્મજ
પક્ષીઓ કહેવાય છે, તે વડવાશુષ (વડવાડરી) તથા આમ
ચીડિયા નિગરે તે બંને પ્રકારપણે પ્રસિદ્ધ છે

અ પૂરણે ।

મૂલમા જે શબ્દ પૂર્તિને આટે છે.

તથા જવૂદ્દીપો ધાતકીશ્વર પુષ્કરંવરદ્વીપાર્ધ
‘ચેતિ સાર્ધ દ્વીપદ્વય લવણ કાલોદશ્વેતિ દ્વૌ સમુદ્વૌ
‘એતત્સમુદિત સ્વર્ણમયમાનુપોત્તરગિરિપરિવેષિત પચ
ચત્તવારિસ્ત્વરુયોજનપ્રમાણ ક્ષેત્રં નરલોક નુચ્યતે ।

જવૂદ્દીપ, ધાતકી ‘ખડ અને પુષ્કરંવર દ્વીપ અડધા-એ
અડધી દ્વીપ, તથા લવણ સમુદ્ર અને કાલોદ-એ સમુદ્ર-એ સમસ્ત
સુનર્ણમય એના માનુષોત્તર પર્વતથી વાઠાએકી પીસ્તાક્ષીશ
સાખ યોજન પ્રમાણવાળું ક્ષેત્ર તે નરલોક કહેવાય છે.

અત્રૈવ મનુષ્યાણા જન્મમરણસંજ્ઞવાત્ ।

કારણ કે, તેમાંજ મનુષ્યોના જન્મ તથા મરણ થવાનો સંભવ છે.

તસ્માન્નરલોકાન્મનુષ્યદેવાદ્વહિઃ સમુદ્ગપક્ષિણો
વિતતપક્ષિણશ્चेति द्विविधा पक्षिणो जवति ।

તે નરજોક—મનુષ્યદેવની બાહેર સમુદ્ગપક્ષીઓ અને વિતતપક્ષીઓ હોય છે.

તत्र समुद्भवत् संपुटीजूता मिलिता. पक्षाः
संत्येयामिति आद्याः ।

તેમાં સમુદ્ગ—દામડાની જેમ સપુટ રૂપ મલેલી પાખો જેમને હોય છે તે પહેલા સમુદ્ગપક્ષીઓ કહેવાય છે

वितता विस्तीर्णा एव पक्षा सत्येयामिति द्वि-
तीया. ॥१॥

વિતત એટલે વિસ્તાર કરી શકાય તેવી પાખો જેમને હોય તે બીજા વિતત પક્ષીઓ કહેવાય છે

एते सर्वे खचरा ज्ञेया ।

એ બધા ખચર નિર્ણય હન જાણના.

उक्ता. त्रिविधास्तिर्यच. ॥११॥

અને રીતે ત્રણ પ્રકારના તિર્યચના હન કહ્યા. ૨૨

अथ गाथार्धनतेषां प्रत्येक द्वैविध्यमन्यप्रकारेणाह ।

હવે અર્ધગાથાથી તે ત્રણ પ્રકારના હવેના પ્રત્યેકના બે બે ભેદ બુદ્ધી રીત કહે છે—

सर्वे जल थल खचरा संमुच्छिमा गवमणा
दुहा हुंति ।

(૩૬)

જીવવિચારપ્રકરણમ્

સર્વે જલચર, સ્થલચર અને ખેચરના હવે સંમૂર્ઠિમ
અને ગર્ભજ એમ બે પ્રકારે થાયછે.

વૃત્તિ

સર્વે જલચરા સ્થલચરા સ્વચરાસ્તિર્યેચ સં-
મૂર્વિમા ગર્ભજાએતિ દ્વિધા જવતિ ।

અર્થા જલચર, સ્થલચર અને ખચર તિર્યચ હવે સમૂ-
ર્ઠિમ અને ગર્ભજ એમ બે પ્રકારના થાય છે

તત્ર માતૃપિતૃનિરપેક્ષોત્પત્તય સમ્મૂર્વિમા ।

તેઓમા માતાપિતાની અપેક્ષા વગર જેમની ઉત્પત્તિ થાય
તે સમૂર્ઠિમ હવ કહેવાય છે

ગર્ભજાતા ગર્ભજા ઇતિ ।

ગર્ભથી થાય તે ગર્ભજ કહેવાય છે

અકદ્વિત્તિચતુરિદ્રિયાસ્તિર્યેચ. સંમૂર્વિમા એવ

સ્યુ પર્વેદ્રિયા દ્વિધાપીતિ વિવેક ।

એકેદ્રિય, દ્વૌદ્રિય, ત્રીદ્રિય અને ચૌદ્રિય તિર્યચ હવે।
સમૂર્ઠિમજ હોય છે અને પર્વેદ્રિય હવે। સમૂર્ઠિમ અને ગર્ભજ
એમ બે પણ હોય છે-એ તેના વિવેક સમજવો.

ઉક્તાસ્તિરશ્વા જેવા ।

એવી રીતે તિર્યચના ભેદ કહ્યા.

અથ ગાથાર્દેન મનુષ્યજેદાનાદ-

હવે અર્ધા (ઉત્તરાર્ધ) ગાથાથી મનુષ્ય હવના ભેદ કહે છે
કમ્માકમ્મગ મૂમિઅતરદીવા મણુસ્સાયા॥૨૩॥

૧ કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલા, ૨ અકર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલા
અને ૩ અતર દ્વીપમા ઉત્પન્ન થયેલા—એમ ત્રણ પ્રકારના
મનુષ્ય હોય છે. ॥ ૨૩ ॥

વૃત્તિ.

કર્મજૂમિજાઃ ૧ અકર્મજૂમિજાઃ ૨ અંતર્દ્વીપવા-
સિનશ્ચેતિ ત્રિવિધા મનુષ્યા જન્વન્તિ ।

કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થનારા, ૨ અકર્મ ભૂમિમા ઉત્પન્ન થનારા
અંતર્દ્વીપમાં રહેનારા—એમ ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો થાય છે

તત્ર કૃષિવાણિજ્યાદિકર્મપ્રધાનજૂમયઃ કર્મ-
જૂમયઃ ।

તેમા એતિ, વેપાર નિગેદ કર્મ જેમાં પ્રવાન છે, એવી
ભૂમિ તે કર્મભૂમિ કહેવાય છે.

તાશ્ચ સાર્દ્ધદ્વીપદ્વયે પંચ જરતાનિ પંચૈરાવતાનિ
પંચ મહાવિવેદાશ્ચેતિ પંચદશ જન્વન્તિ ।

તે કર્મભૂમિઓ અહીં દ્વીપમા પાચ કરતા, પાચ ઐનાવત
અને પાચ મહાનિદેહ—એમ પંચ થાય છે.

તાસુ જાતાઃ કર્મજૂમિજા મનુષ્યા ભજ્યન્તે ।

તે પંચ પ્રકારની કર્મભૂમિઓમા થયેલા મનુષ્યો તે કર્મ
ભૂમિમા થયેલા મનુષ્યો કહેવાય છે.

પ્રાગુક્તં કર્મ યત્ર નાસ્તિ તા અકર્મજૂમયઃ ત્રિંશત્ ।

પ્રથમ કહેલ એતી વેપાર નિગેદ કર્મ જેમાં નથી તે અક-
ર્મભૂમિ કહેવાય છે, તે ત્રીસ છે.

તથાદિ ।

તે કહે છે.

દ્વૈમવત ૧ દૈવવત ૨ હરિવર્ષ ૩ રમ્યક ૪
 દેવકુરુ ૫ નૃત્તરકુરુ ૬ સદ્ગા પદ્મજૂમય પચન્નિર્મે-
 રુન્નિર્ગુણિતાસ્તિશદ્ જવતિ ।

૧ દ્વૈમવત, ૨ દૈવવત, ૩ હરિવર્ષ, ૪ રમ્યક, ૫ દેવકુરુ
 અને ૬ નૃત્તરકુરુ-એના નામની છ ભૂમિઓ છે, તેઓને પાંચ
 મેરુની સાથે ગુણીએ એટલે તે ત્રીસે અકર્મભૂમિ થાય છે,
 કારણકે અઢી દ્વીપમા પાંચ મેરુ છે અને જ્યાં મેરુ પર્યંત છે ત્યાં
 ફરેક ઠેકાણે એ નામની છ અકર્મભૂમિઓ છે.

તાસુ જાતા અકર્મજૂમિજા નૃત્યંતે ।

તે અકર્મભૂમિમા થયેલા મનુષ્યો અકર્મભૂમિના મનુષ્યા
 કહેવાય છે

તે ચ યુગલધાર્મિકા એવ જ્ઞેયા. ।

તે મનુષ્યો લુગલીયાજ ભજના,

અથાતરદ્વીપા.પદ્મંચાશત્ ।

હવે અતરદ્વીપ છપ્પન છે.

તદ્દ્વીપવાસિનો યુગલિનો મનુષ્યાઃ પદ્મયોપમા
 સલ્લપેયજ્ઞાગવર્ણાયુષોઽપરાતધનુરુચ્ચિતાશ્ચ સતિ ।

તે અતરદ્વીપમા રહેનારા મનુષ્યો લુગલીયાં હોય છે
 તેઓ પદ્મયોપમાના અસખ્યાતા ભાગના વર્ષની આયુષ્યનાથા
 અને આકાંક્ષા ધનુષ્ય જિંદગી હોય છે

એતે સર્વે ત્રિવિધા અપિ મનુષ્યા ગર્જના સમ-
 ર્થિમાશ્વેતિ દ્વિધા બોધ્યા ॥૭૩॥

એ બધા ત્રણે પ્રકારના મનુષ્યો ગર્જન અને સમૃદ્ધિમ-એમ
 બે પ્રકારે ભજવા. ૭૩

અથ ચતુર્વિધદેવજ્ઞેદાનાહ

હવે ચાર પ્રકારના દેવતાના બેઠ કહે છે

દસહા ભવણાહિવર્ષ અદ્વિહા વાળમંતરા હું-
તિ । જોડસિયા પચવિહા દુવિહા વેમાંણિયા
દેવા ॥ ૨૪ ॥

૧ ભવનપતિ, ૨ વ્યતર, ૩ જ્યોતિષ્ક અને ૪ વૈમાનિક-એ
ચાર પ્રકારના દેવ છે તેમા ભવનપતિ દેવતા ૬મ પ્રકારના છે,
વ્યતર દેવતા આઠ પ્રકારના છે, જ્યોતિષીદેવતા પાંચ પ્રકારના
છે અને વૈમાનિક દેવતા એ પ્રકારના છે. ૨૬

વૃત્તિ.

દેવા હિ જનનપતિ ૧ અંતર ૨ જ્યોતિષ્ક ૩ વૈ-
માનિક ૪ જ્ઞેદાચતુર્વા ।

૧ ભવનપતિ, ૨ વ્યતર, ૩ જ્યોતિષી અને ૪ વૈમાનિક
એમ ચાર પ્રકારના દેવ છે.

તત્ર જનનાધિપતયો દશઘા ।

તેમા પેલા ભવનપતિ દેવ ૬મ પ્રકારના છે.

અસુર ૧ નાગ ૨ સુપર્ણા. ૩ વિદ્યુત ૪ અગ્નિ ૫
છીપો ૬ દધિ ૭ દિગ્ ૮ વાયુ ૯ સ્તેનિતા. ૧૦ કુ-
મારાતા જ્ઞેયા ।

૧ અસુર, ૨ નાગ, ૩ સુપર્ણ, ૪ વિદ્યુત કુમાર, ૫ અગ્નિ,
કુમાર, ૬ દીપ્ત કુમાર, ૭ ઉદધિ કુમાર, ૮ વાયુકુમાર, અને
૧૦ સ્તેનિત કુમાર,—એમ દસ પ્રકારના જાણવા.

તથા વાનમંતરા વ્યંતરા અષ્ટવિધા અષ્ટપ્રકારા
જવતિ ।

વાનમંતર એટલે વ્યંતર દેનતા, તેઓ આઠ પ્રકારના છે.

તે ચામી ।

તે આ નીચે પ્રમાણે.

પિશાચા. ૧ જૂતા. ૨ યક્ષા. ૩ રાક્ષસાઃ ૪ કિનરાઃ
૫ કિંપુરુષા ૬ મહોરગા ૭ ગાધર્વા ૮ इति अष्टौ ।

૧ પિશાચા, ૨ જૂતા, ૩ યક્ષા, ૪ રાક્ષસ, ૫ કિનરા, ૬ કિંપુ
રુષ, ૭ મહોરગા, અને ૮ ગાધર્વા—એ આઠ પ્રકારના વ્યંતર
દેનતાઓ છે

પુનરન્યેऽપિ અણપત્રીપ્રજૃતયો વ્યંતરજ્ઞેદા ક્રોયા. ૮

તે સિનાય બીજા પદ્મ અણપત્રિ વિગ્રહે વ્યંતરના બેઠ છે.

તથા જ્યોતિષ્ઠકાઃ પંચવિધા.

જ્યોતિષી દેનતાઓ પાંચ પ્રકારના છે.

ચંદ્રસૂર્યમંદનક્રત્રતારારૂપા. ।

૧ ચંદ્ર, ૨ સૂર્ય, ૩ મંદન, ૪ ક્રત્ર અને ૫ તારા.

તે પુનર્ઘિધા ।

તે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષી એ પ્રકારના છે.

મનુષ્યદાત્રે ચરા ૧ તદ્વહિ સ્થિરા इति ।

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં બે છે તે ૧૨૫૨ જ્યોતિષી અને તેની બા
દેરના ક્ષેત્રમાં રહ્યા છે, તે ચંદ્રિય જ્યોતિષી.

તથા વૈમાનિકા દેવા દ્વિવિધા. ।

વૈમાનિક દેનતા એ પ્રકારના છે

તત્રા વાનમંતરા વ્યંતરા અષ્ટવિધા અષ્ટપ્રકા
જનંતિ ।

વાનમંતર એટલે વ્યંતર દેવતા, તેઓ આઠ પ્રકારના છે.

તે ચામી ।

તે આ નીચે પ્રમાણે.

પિંગાચા ૧ જૂતા ૨ ચક્ષા ૩ રાક્ષસા. ૪ કિંનર
૫ કિંપુસ્પાદ મહોરગા ૬ ગાવર્વા ૭ ઇતિ અષ્ટૌ ।

૧ પિંગાચા, ૨ જૂતા, ૩ ચક્ષ, ૪ રાક્ષસ, ૫ કિંનર, ૬ કિંપુ
૭ ગાવર્વા, અને ૮ ગાવર્વા-એ આઠ પ્રકારના વ્યંતર
દેવતાઓ છે.

પુનરન્યેડપિ અણપત્રીપ્રજૃતયો વ્યતરજ્ઞેદા જ્ઞેયા ।

તે સિધાય બીજા થકુ અણપત્રિ વિગેરે વ્યતરના ભેદ છે.

તથા જ્યોતિષ્કા પંચવિધા.

જ્યોતિષી દેવતાઓ પાંચ પ્રકારના છે.

ચત્વૃર્યમદનક્ષત્રતારારૂપા ।

૧ ચત્વર, ૨ સૂર્ય, ૩ મંદ, ૪ નક્ષત્ર અને ૫ તારા.

તે પુનર્દિધા ।

તે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષી છે પ્રકારના છે.

મનુષ્યક્ષત્રે ચરા ૧ તદ્વદિ સ્થિરા. ઇતિ ।

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં છે તે તથ્યર જ્યોતિષી અને તેની બા
હુના ક્ષેત્રમાં રહ્યા છે, તે સ્થિર જ્યોતિષી.

તથા વૈમાનિકા દેવા દ્વિવિધા ।

વૈમાનિક દેવતા બે પ્રકારના છે.

તીર્થક્રમતીર્થક્રમસિદ્ધિનેન પંચદશજ્ઞેદા જ્ઞેયાઃ ।

તે તીર્થક્રમ તથા અતીર્થક્રમ નિગેરે સિદ્ધતા ભેદ ૫૩ ક
રીને પંચત્ર પ્રકારના જાણના.

અત્ર સૂત્રે પ્રાકૃતત્વાત્કરણવર્તમાન. ।

અર્થ સૂત્રમાં તીર્થક્રમે તીર્થ ઐશ્વર્ય માટે છે, તે
પ્રાકૃત ભાષાના નિયમથી કર ' એ વાતના નાપ રથે ૩

તત્ર તીર્થક્રમ. સતો યે નિદાસ્તે તીર્થક્રમસિદ્ધા. ૧

તેમાં તીર્થક્રમ એના થકા જે નિદા થાય તે તીર્થક્રમ સિદ્ધ
કહેવાય છે

અતીર્થક્રમઃ સામાન્યકેત્રલિન. સતો યે સિદ્ધ-
સ્તેઽતીર્થક્રમસિદ્ધા ૨

અતીર્થક્રમ એટલે સામાન્ય કેતલી એના થકા જે નિદા
થાય તે અતીર્થક્રમ નિદા કહેવાય છે

આદિપદાતીર્થસિદ્ધા અતીર્થસિદ્ધાદિ પંચદશ
જ્ઞેદાઃ નવતત્ત્વાદિન્યો જ્ઞાતવ્યા. ।

આદિપદથી તીર્થસિદ્ધ, અતીર્થસિદ્ધ નિગેરે ૫૬૨ ભેદ
નવતત્ત્વા નિગેરેમાંથી જાણી લેના.

इत्य संक्षेपेण एते जीवाना विकल्पाः ज्ञेदाः
समाख्याता कथिता ॥१॥

એની ગીતે સંક્ષેપરૂપેના એ ભેદ કહેવામાં આવ્યા ૨૫

अथ यद्वक्तव्यं तत्स्वयमेव सूत्रकृदाद् ।

હવે જે આગળ કહેવા યોગ્ય છે તે સૂત્રકર

પોતેજ કહેછે

एएसि जीवाणं, सरीरमाऊ यिई सकायंमि ।
 पाणा जोणिपमाणं, जेसि जं अत्थि त भणिमो
 ॥ २६ ॥

એ ઉપર કહેલા એકે દ્રિયાદિ છોડના શરીરત્વ, આયુ
 અત્વ, સ્વકાય સ્થિતિત્વ, પ્રાણત્વ અને યોનિત્વ પ્રમાણ જેટલું
 જેનું હોય, તે અમે કહીએ છીએ ૨૬.

वृत्ति.

एतेषा पूर्वोक्तेर्केन्द्रियादीना जीवाना शरीरमिति
 प्रमाणशब्दस्य सर्वत्राजिसर्वधात् शरीरप्रमाणं ?

૧ પૂર્વે કહેલ એકે દ્રિય વિગેરે છોડના શરીરત્વ પ્રમાણ
 અહિ પ્રમાણ શબ્દનો સર્વ ઠેકાણે સંબધ છે

आकृति जघन्योत्कृष्टाय प्रमाणं । २

૨ આયુષ્યત્વ એ/લે જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યત્વ પ્રમાણ

तथा एकेंद्रियादेर्मृत्वापुनर्या तत्रैवोत्पत्ति सा

स्वकाये स्थिति तत्प्रमाणं । ३

૩ સ્વકાયસ્થિતિ એ/યે એકે દ્રિય વિગેરે મૃત્યુપામીન ફરી
 ત્યાજ ઉત્પન્ન થાય એની જે સ્વકાયસ્થિતિ, તેનું પ્રમાણ

तथा प्राणा दश तत्प्रमाणं । ४

૪ એકે દ્રિયાદિ દશ પ્રાણ છે, તેનું પ્રમાણ.

योनिश्चतुरशीतिलक्षास्तत्प्रमाणं । ५

૫ યોનિ જે ચોરાશીનાખ છે, તેનું પ્રમાણ.

येषा जीवाना यदस्ति तद्वय जणिमोत्ति ज-

णिष्याम इत्यर्थ ॥ २६ ॥

તે જે જીવોને જોઈએ છે, તે અંગે કહીશું. ૨૬

અથવા શરીરપ્રમાણં તાવદાદ્ ।

હવે પ્રથમ એ જીવોના શરીરનું પ્રમાણ કહે છે

અંગુલ અસંખ્યાગો, શરીરમેંગિદિયાણ સર્વેસિ ।

જોયણ સહસ્સ મહિયં, ન વરં પત્તેય રુચ્ચાણં

॥ ૨૭ ॥

સર્વે સૂક્ષ્મ તથા બાહર પૃથ્વીકાય પ્રમુખ એકેદ્રિય જીવોના શરીરનું પ્રમાણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જોઈએ હોય છે, પણ તેમાં એટલું નિશેષ છે કે, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના શરીરનું પ્રમાણ એક હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક હોય છે. ૨૭

વૃત્તિ.

સર્વેયાં સૂક્ષ્મવાદરપૃથ્વીકાદિજ્ઞેદજ્ઞિન્નાનામેકેદ્રિ-
યાણાં શરીરં અંગુલસ્પાસંખ્યેયજ્ઞાગપ્રમાણં સ્યાત્ ।

સૂક્ષ્મ તથા બાહર એના પૃથ્વીકાય વિગેરે સર્વ એકેદ્રિય જીવોના શરીરનું પ્રમાણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું હોય છે.

નવરંતિ અયં વિશેષ. પ્રત્યેક વૃક્ષાણા પ્રત્યેકવ-
નસ્પતીના શરીરં 'યોજનસહસ્રમંધિકં' કિચિદધિક
સહસ્રયોજનપ્રમાણમિત્યર્થ. ।

તેમાં એટલું વિશેષ છે કે, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય જીવોના શરીરનું પ્રમાણ અધિક એના એક હજાર યોજનનું છે, અર્થાત્ એક હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક છે

एतच्च समुद्रादिषु उत्सेधागुलेन योजनसहस्रा-

વગાદજલે પદ્મનાલાદીના વહિર્દીપેષુ લતાદીના ચ
વોધ્યમ્ ।

સમુદ્ધ નિગેરેમા ઉત્તેરે અગુલ પ્રમાણ હજાર ધોજનના
ઊંડા પાણીમા કમતનુ નાળા હોય છે તથા આ અદીદ્રોપની
ખાહેર એવી લગાઓ હોય છે, તે પ્રમાણ તેણે બાજનુ

કિચિદત્ર યદ્યપિ સામાન્યત સર્વેષા પૃથ્વ્યાદીનાં
શરીરમંગુલામખ્યજાગમુક્તં તથાપિ સમ્રાદિણ્યાદિજ્યો
વિશેષતયા જ્ઞાતવ્યમ્ ।

આહિ એ કે સામા ય રીતે પૃથ્વીકાય નિગેરે મરે જીવે ॥
શરીરનુ પ્રમાણ અગુન ॥ અગ ખ્યાનમા લાગનુ માન કહ્યુ છે,
તથાપિ સમુદ્ધની નિગેરે પ્રમાણી રિતેષપણે બાજી લેનુ

અગુલામખ્યજાગસ્યાસંખ્યજેદત્વાત્ ॥ ૭૭ ॥

કારણ કે, અગુનના અસખ્યાનાપ્રાગના અસખ્ય કોરાછે રજા
એવમેકેન્દ્રિયાણા દેહપ્રમાણમુક્ત્વા દ્રીડિયાદીના તવાદ્ ।

એવી રીતે એકદ્રિય જીવોના શરીરનુ પ્રમાણ કહીને
હવે એ દ્રિય જીવોના શરીરનુ પ્રમાણ કહે છે

વારસ જોયણ તિન્ને, વ ગાડઆ જોયણ ચ
અણુકમસો । વેશદિય તે રૂદિય, ચઝરિદિય,
દેહ મુચ્ચતં ॥ ૨૮ ॥

અદી દ્રોપની ખાહેરના એકદ્રિય જીવોના શરીરની જે
માજ માર ધોજનનો હોય છે તેકદ્રિય જીવોના શરીરની ઉ-
માર વધુ ગાઉની હોય છે અને એકદ્રિ જીવોના શરીરની

હિયાધ એ; યોજનની હાથ છે. તે અનુક્રમે બાકુ ૨૮

વૃત્તિ.

છાદશયોજનાનિ ઈન્દ્રિયાણા વહિ. સમુદ્ગર્ભિ
શંખાદીના ।

અહીં દ્વીપની બાહર સમુદ્રમા રહેલા શખાદિ બે ઇન્દ્રિય
હોવાના શરીરનુ પ્રમાણ બાર યોજનનુ છે

તથા ત્રીણ્યેવ ગવ્યૂતાનિ ત્રીન્દ્રિયાણા વહિર્છી-
પર્વતિકર્ણશ્લેષ્ટગાઢ્યાદીનાં ।

અહીં દ્વીપની બાહર રહેલા કણં શૃંગાદિકે તે ઇન્દ્રિય હોવા
ના શરીરનુ પ્રમાણ એક યોજનનુ છે

તથા યોજન ચૈકં ચતુરિન્દ્રિયાણા વહિર્છીપર્વતિ
વ્રમરાદીનાં ।

અહીં દ્વીપની બાહર રહેલા સ્થમર વિગેરે ચોઇન્દ્રિય હોવાના
શરીરનુ પ્રમાણ એક યોજનનુ છે.

અનુક્રમશઃ અનુક્રમેણ ।

તે અનુક્રમરૂડે બાબતુ.

દેહમુચ્ચત્તિ પ્રાકૃતત્વેન વિજક્તિચ્યત્યયાત્દેહ-
સ્ય નુચ્ચત્વમ્ ।

દેહ એ અહિં બીજી નિશ્ચિત છે, પણ પ્રાકૃત સાધના
નિયમથી નિશ્ચિતનો ફેરફાર થાય એટલે જીવી નિશ્ચિત લેવી.
ત્યારે ' દેહનો હિયાધ ' એવો અર્થ થાય.

યદ્વા દેહં શરીરમુચ્ચત્વેન જગવતા જ્ઞાતિઃ
મિતિ શેષ. ॥૨૬॥

અથવા એનો પણ અર્થ થાય કે, કેહ એટલે શરીર તે ઉં
પાપભાગી ભગવંતે કહેલું છે. અહિં ' કહેલું છે ' એ અ
પાદારથી લેવું, ૨૮

અથપંચેદ્રિયાણાંનારકાદીનાંદેહપ્રમાણમાદા

હવે પંચેદ્રિય નારકીના છવોના શરીરનું પ્રમાણ કહેશે

ધનુસય પંચ પમાણા, નેરઙ્ગયા સત્તમાદિ પુ-
ઢવીણ. તત્તો અદ્વજૂના, નેયા રચણપ્પહા
જાવ ॥ ૨૯ ॥

તમસ્તમ પ્રભા નામે સાતમી નારકીના છવોના શરીરનું
પ્રમાણ પાચસો ધનુષ્ય જેટલી ઉચાપ્રતુ છે. તે પછી છઠી નાર-
કીથી તે પેલી રત્નપ્રભા નામે નરકભૂમિ મુધીના છવોના શ-
રીરનું પ્રમાણ અર્ધ અર્ધ સપ્તાએ એણું બહુવુ ૨૯

વૃત્તિ,

સત્તમ્યાં પૃથિવ્યા તમસ્તમ પ્રજાયા ધનુ પચ-
શતપ્રમાણા નેરયિકા ક્રેયા ।

સાતમી તમસ્તમ પ્રભા નામની નરકભૂમિના નારકીના
છવોના શરીરની ઊંચાઈ પાચસો ધનુષ્યની છે

તત પર વ્યુત્ક્રમેણ અર્ધાર્ધેના કાયપ્રમાણમા-
શ્રિત્ય નારકા ક્રેયા યાવત્ રત્નપ્રજા નામ પ્રથમા
પૃથ્વી સ્પાત્ ।

તે પછી ઉપરા ક્રમે એટલે છઠી નારકીથીમાડીને તે પેલી
રત્નપ્રભા નામની નરકભૂમિ મુધીના છવોના શરીરનું પ્રમાણ
અર્ધ અર્ધ સપ્તાએ એણું એણું બહુવુ

अयं ज्ञाव ।

तेनो ज्ञानार्थं नीचे प्रमाणे छे --

पृथ्वा पृथिव्या सार्धं छे धनु.शते देहप्रमाणं ६
६ छडी नरकभूमिमा नारकीना देहनु प्रमाण अहीसो

धनुष्यनु ज्ञानु.

पचम्या सपादशतधनूपि ५

५ पाचमी नरकभूमिमा नारकीना शरीरनु प्रमाण सवासो
धनुष्यनु ज्ञानु.

चतुर्थ्या सार्धं द्वापस्त्रिधनूपि ४

४ चोवी नरकभूमिमा नारकीना देहनु प्रमाण सादीया
मंड धनुष्यनु ज्ञानु.

तृतीयस्या सपादैकत्रिंशधनूपि । ३

३ त्रीथ नरकभूमिमा नारकीना शरीरनु प्रमाण सनाओ
कनीश धनुष्यनु ज्ञानु.

द्वितीयस्या सार्धं पचदशधनूपि द्वादश चागु-
लानि २

२ भीथ नरकभूमिमा नागकी ॥ शरीरनु प्रमाण माडा
५ नर १नुष्य अने पार आगवनु ज्ञानु.

प्रथमाया पृथ्व्यां सप्तधनूपि त्रयो हस्ताः पद्म-
गुलानि देहमानं ।

१ पेशी नरकभूमिमा नारकीना शरीरनु प्रमाण सात
धनुष्य, त्रय हाथ अने ७ आगवनु ज्ञानु.

इदं स्वान्नायिकदेहप्रमाणमुक्तम् ।

आ देहनु प्रमाण स्वान्नायिक कछु छे.

ઉત્તરવૈક્રિયતુ અસ્માદ્ દ્વિગુણ ક્રેયમ્ ॥૧૯॥

ઉત્તર વૈક્રિય પ્રમાણ તે તેનાથી બમણુ બાણતુ, ૨૯

इत्युक्तं नारकाणां देहमानम् ।

એવી રીતે નારકીના શ્વેત ॥ શરીરતુ પ્રમાણ કેહેનામા
આવુ,

अथ पचेद्द्वितिरश्वा तदाह ।

હવે ૫ થે દ્વિય તિર્યચ શ્વેતના શરીરતુ પ્રમાણ કહે છે

જોયણ સહસ્સમાણા, મચ્છા ઝરગા ય ગ-
ભયા હ્રતિ । ધણુઅ પુહુત્ત પરિસ્વસુ, મુચચારી
ગાડ અ પુહુત્ત ॥ ૩૦ ॥

खयरा धणुअ पुहुत, मुयगा उरगा य जो-
यण पुहुत ॥ गाडअ पुहुत मित्ता, समुच्छिमा
चउप्पया भणिया ॥ ३१ ॥

ગર્ભજ તિર્યચ એવા મચ્છ અને ઉર પરિસર્પના શરીરતુ
પ્રમાણ એક હજાર યોજનતુ હોય છે. પક્ષીઓના શરીરતુ પ્રમા
ણ બે ધનુષ્યથી લઈને નવ ધનુષ્ય મુધીનુ હોય છે. ભુજપરિ
સર્પના શરીરતુ પ્રમાણ પણ બે ગાઉથી લઈને નવ ગાઉ મુધીનુ
હોય છે. સમૂર્ઠિમ તિર્યચ એવા પક્ષી અને ભુજપરિસર્પના શરી
રતુ પ્રમાણ બે ધનુષ્યથી માડીને નવ ધનુષ્ય મુધીનુ હોય છે.
સમૂર્ઠિમ ઉર પરિસર્પના શરીરતુ પ્રમાણ બે યોજનથી માડીને
નવ યોજન મુધીનુ હોય છે એ સમૂર્ઠિમ શ્વેતના શરીરતુ
પ્રમાણ કહ્યું ૩૦ ૩૧

વૃત્તિ.

ગર્જ્જા સંમૂર્ઘિમાશ્વેતિ સામાન્યતો દ્વિવિધાસ્તિર્યચ.

૧ ગર્જ્જા અને ૨ સંમૂર્ઘિમા-એમ સામાન્ય રીતે બે પ્રકારનાં તિર્યચ હવ છે.

તત્ર ગર્જ્જા મત્સ્યાં ચપુનર્ગર્જ્જા નરગાઃ નર.પરિસર્પા યોજનસહસ્રપ્રમાણા દેહમાનેન જ્ઞવંતિ।

તેમા ગર્જ્જા માછલા અને ગર્જ્જા ઊંચ પરિસર્પના શરીરનું પ્રમાણ એક હજાર યોજનનું હોય છે.

एतत्प्रमाणा मत्स्या स्वयंचूरमणसमुडे नरगा वहिर्हीयेतु बोध्या ।

એટલા પ્રમાણના માછલા સ્વયંચૂરમણ સમુદ્રમા અને ઉરગ અહીં દ્રોપની બાહરે હોય છે, એમ બોધવું.

तथा गर्ज्ज्जा पक्षिणो धनु पृथत्कं नवधनुः प्रमाणदेहा इत्यर्थ ।

તથા ગર્જ્જા પક્ષીઓના શરીરનું પ્રમાણ ધનુષનું પૃથક્ છે અર્થાત્ નવ ધનુષનું છે.

छिप्रचृतिरानवज्य पृथत्कमुच्यते ।

બે ધનુષ્યથી માડીને નવ ધનુષ્ય સુધીનું પ્રમાણ પૃથક્ષ્વ કહેવાય છે.

तथा जुजपरिसर्पा गोघादयो गर्ज्ज्जा. गव्यूत पृथत्कं देहमानेन ज्जवन्ति ॥ ३० ॥

ગર્જ્જા એના બુજપરિસર્પ જે ઘરેણી ઘેરાયે તેમના શરીરનું પ્રમાણ બે ગાંઠિવી માડીને નવ ગાંઠિ સુધીનું હોય છે, ૩૦

તથા સમૂર્તિમા સ્વચરા પક્ષિણો જુગગા જુ-
જપરિસ્પર્શઞ્ચ ધનુ પૃથક્ક દેહમાનેન જવતિ ।

સમૂર્તિમ પક્ષિઓ અને જુજપરિસ્પર્શના શરીરનું પ્રમાણ
એ ધનુષ્યની માડીને નર ધનુષ્ય સુધીનું હોય છે

સમૂર્તિમા ઊરગા યોજનપૃથક્ક દેહમાનેન સ્યુ ।

સમૂર્તિમ ઉરપરિસ્પર્શના શરીરનું પ્રમાણ એ યોજનથી
માડીને નવ યોજન સુધીનું હોય છે.

તથા સમૂર્તિમાશ્વતુષ્પદા ગઘ્યૂતપૃથક્કમાત્રા નવ
ગઘ્યૂતપ્રમાણદેહા જણિતા ઝક્તા ।

સમૂર્તિમ ચોપગા પ્રાણીના શરીરનું પ્રમાણ એ ગાઉથી
માડીને નવ ગાઉ સુધીનું કહેવું છે

इह बहुषु पुस्तकेषु “ उरगा जुयगा य जोयण
पहुत्त ” इति पागे दृश्यते स चिंत्यः ।

અહિ ધણા પુસ્તકોમાં “ ઉરગા જુયગા ય જોયણપહુત ”
એવો પાઠ જોવામાં આવે છે. તે વિચારવા જેવું છે

प्रज्ञापनासग्रहिण्यादिजिर्विरोधात् ॥३१॥

કારણ કે જો તેવો પાઠ લઈએ તો પ્રજ્ઞાપના તથા સમહિષ્ટી
વિગેરે મથોની સાથે વિરોધ આવે છે ૩૧

अथावशिष्टगर्जजचतुष्पदतिरश्वा मनुष्याणां च
देहमानमाह ।

હવે બાકી રહેલા ગર્જજ ચોપગા તિર્યચ અને મનુષ્યના
શરીરનું પ્રમાણ કહે છે

છન્નેવ ગાઝઆઈ, ચઝપ્પયા ગઝમયા મુળે-
યઝ્વા । કોસતિગં ચ મણુસ્સા, ઝકોસ સરીર
માણેણં ॥ ૩૨ ॥

ગર્ભજ ચતુષ્પદ—ચોપગા છપોના શરીરનું પ્રમાણ છ ગાઉનું
મનાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી મનુષ્યના શરીરનું પ્રમાણ ત્રણ કોશનું
હોય છે. ૩૨

વૃત્તિ

ગર્જજા ચતુષ્પદા ઝત્કર્પત. પમ્ ગઝ્યૂતાન્યેવ
મતઝ્યા ।

ગર્ભજ ચતુષ્પદ—ચોપગા પ્રાણીઓના શરીરનું પ્રમાણ
ઉત્કૃષ્ટથી છ ગાઉનું જ માનવું.

ચ સમુચ્ચયે ।

આહિ મૂલમા 'ચ' શબ્દ છે તે સમુચ્ચય (અને) ના
અર્થમા છે

ઐતદેવકુર્વાદૌ ગર્જજગજાનાશ્રિત્ય વૌધઝ્યમ્ ।

ઐ પ્રમાણ દેનકુર વિગેરેમા રહેલા ગર્ભજ હાથીઓને આ-
શ્રીને જાણવું

તથા ગર્જજા મનુષ્યા ઝત્કૃષ્ટશરીરપ્રમાણેન
કોશત્રિકોઝ્યા મતઝ્યા ।

ગર્ભજ મનુષ્યોના શરીરનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ કોશ
ઉંચું જાણવું.

ઇદમપિ દેવકુર્વાદૌ યુગલ્લિનરાનાશ્રિત્ય જ્ઞેયમ્ ॥૩૩॥

આ પ્રમાણ પણ દેનકુર વિગેરે જ્ઞેયોમા રહેલા યુગલીયા
મનુષ્યોને આશ્રીને જાણવું ૩૩

અથ દેવાનાં સ્વાભાવિકદેહમાનમાહ ।

હવે દેવતાના શરીરનું સ્વાભાવિક પ્રમાણ કહે છે

ઈસાણંત સુરાણં, રયણીઓ સત્ત દ્રુતિ ઉ-

ચ્ચત । દુગ દુગ દુગ ચડ ગેવિ, જ્જણુત્તરે

ઙ્કિક્ક પરિહાણી ॥ ૩૩ ॥

બીજા ઈશાન દેવલોકના અત્ત મુદ્ધી ને ભવનપતિ, વ્યતર, તથા જ્યોતિષ્ક દેવ છે, તેઓના શરીરનાં લંબાઈ સાત હાથની હોય છે તેપછી અતુકમે બે, બે, બે, ચાર નનગ્રેયક આ અતુત્તર દેવલોકના દેવતાના શરીરનું પ્રમાણ એક હાથ થતા હતા ૪૫ ૩૩

દ્રુતિ

અત્ત ઈશાનાતપ્રદણેન જ્જવનપતિવ્યતરજ્યોતિ-
પ્કસૌધમેશાના ગ્રાહ્યા ।

અહિ ઈશાન દેવલોકના અત્તમુદ્ધીનું પ્રમાણ છે, તેથી ભા । નપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી, ગ્રાધર્મ, અને ઈશાન દેવલોક પ્રદણ કરતા

તેન ઈશાનાત ઈશાનનામદ્વિતીયદેવલોક યા-
વત્ત સુરાણા દેવાના સત્ત રત્તય સત્ત હસ્તા શરીર-
સ્યોચ્ચત્વ જ્જવતિ ।

એવે ઈશાન નામના બીજા દેવલોક મુદ્ધીના દેવતાઓના શરીરની લંબાઈ સાત હાથની હોય છે

તત્ત પર ઙ્કિક ૧ ઙ્કિક ૭ ઙ્કિક ૨ ઘતુપ્ક ૪
ગ્રેવેયકા ૫ નુત્તરેપુ ૬ એકૈકસ્ય હસ્તસ્ય પરિહાર.
ન્યૂનત્વં સ્યાત્

તે પછી જો, મે, જો, ચાર, નનૈવેયક અને અનુત્તર દેવલો
કના દેવતાના શરીરની ઉચાછમા એક એક હાથની ન્યૂનતા
હાય છે એટલે અનુક્રમે એક એક હાથ ધરાડતા જવું.

અયમર્થ. ।

તેનો ભાષાથ નીચે પ્રમાણે છે.

સનત્કુમારમાહેન્દ્રિકે પદ્મ હસ્તાઃ ।

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવતાના શરીરનું
પ્રમાણ ૪ હાથનું છે.

બ્રહ્માલાતકદિકે પંચ ।

બ્રહ્મા અને લાતક દેવલોકના દેવતાના શરીરનું પ્રમાણ
પાંચ હાથનું છે.

શુક્રમહસારદિકે ચત્વાર. ।

શુક્ર અને મહુઆ દેવલોકના દેવતાના શરીરનું પ્રમાણ
ચાર હાથનું છે.

આનતાદિચતુષ્કે ત્રય ।

આનત, પાણત, આરણ અને અમ્યુત એ ચાર દેવલોકના
દેવતાઓનું દેહપ્રમાણ ત્રણ હાથનું છે.

નવૈવેયકેષુ દ્વૌ હસ્તૌ ।

નવૈવેયકના દેવતાઓનું શરીર પ્રમાણ ૨ હાથનું છે.

પચાનુત્તરેષુ એક એકો હસ્ત ।

પચ અનુત્તર દેવલોકના દેવતાનું દેહમાન એક એક હાથનું છે.

દેહમાન સર્વેષાં જીવાનાં દેહપ્રમાણ ઉત્સેધા-

ગુણેન જ્ઞેયમ્ ॥ ૩૩ ॥

એ સર્વ જીવોના શરીરનું પ્રમાણ ઉત્સેધ અશુભની રીતિ
એ જાણવું ૩૩

इति उक्तं देहमानछारम् ।

એવી રીતે જીવોના શરીરના પ્રમાણનું દ્વાર કહે.

साप्रतमायुर्छारमाह ।

હવે આયુષ્યનું દ્વાર કહે છે

वावीसा पुढवीए, सत्तय आउस्स तिन्निवा
उस्स । वास सहस्सा दस तरु, गणाण तेऊ
तिरित्ताऊ ॥ ३४ ॥

પૃથ્વીકાય જોતો આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી બાવીસ હજાર વપતું હોય છે, અપકાય જોતો આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું હોય છે, વાયુકાય જોતો આયુષ્ય ત્રણ હજાર વપતું હોય છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય જોતો આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષનું હોય છે અને તેજકાય જોતો આયુષ્ય ત્રણ અહોરાત્રનું હોય છે. ૩૪

वृत्ति.

पृथिव्या पृथिवीकायस्य द्वाविंशतिर्वर्षसहस्रा
उत्कृष्टायु स्थितिः ।

પૃથિવીકાય જોતો આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી બાવીસ હજાર વપતું હોય છે

एवमपकायस्य सप्तवर्षसहस्रा ।

એવી રીતે અપકાય જોતો આયુષ્ય સાતહજાર વર્ષનું હોય છે

वायुकायस्य त्रयो वर्षसहस्रा ।

વાયુકાય જોતો આયુષ્ય ત્રણ હજાર વપતું હોય છે

તરૂણા પ્રત્યેકવનસ્પતિસમૂહાના દશ વર્ષસહ-
સ્રા નત્કૃષ્ટાયુઃ સ્થિતિ. ।

તરૂં એટલે પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના છોડોનું આયુષ્ય ઊંટુ
૫૫થી ૬૫હજાર વર્ષનું હોય છે.

તેજસ્કાયસ્ય ત્રીણ્યદોરાત્રાણિ નત્કૃષ્ટાયુઃ સ્થિતિ. ।

તેજસ્કાય છોડોના આયુષ્યની ઉંટુટ સ્થિતિ ત્રણ અહો-
ગત્રની હોય છે

જયન્યા તુ સર્વેરામપ્યાતર્મુદૂર્લભી વોધ્યા ॥૩૪

જયન્ય ગીતે તે સર્વેના આયુષ્યની સ્થિતિ આતમુદૂર
પ્રમાણની ગણધી. ૩૬

इति उक्तं वादरस्यावरपचकायु. ।

એની ગીતેપાચ વાદર તથા પાચ સ્થાનર છોડોના આયુષ્યનું
પ્રમાણ કહ્યું

अथ द्वीडियादीना तदाह ।

હવે બે ડ્રિ વિગેરે છોડોના આયુષ્યનું પ્રમાણ કહેશે

वासाणि वारसाऊ, वि इदियाण ति इदिया
णं तु । अउणा पन्न दिणाड, चउरिदीण तु
छम्मास ॥ ३५ ॥

બાડિછોડોનું આયુષ્ય ઉંટુટની આરમ્બનું હોય છે, તેડ
દ્રિય છોડોનું આયુષ્ય ઓગણપચાસ દિનમનું હોય છે, અને
અતારદ્રિય છોડોનું આયુષ્ય ૮ માસનું હોય છે. ૩૫

वृत्ति ।

ઈંદ્રિયાણા ષાઢશવર્ગાણિ આયુ નત્કૃષ્ટા સ્થિતિ

જેદ્રિય જીવોના આયુષ્યની સ્થિતિ ઊત્કૃષ્ટથી બારનની છે.

ત્રીંદ્રિયાણા ચ ઈકોનપચાશદિનાનિ ટ્રાયુ ।

તેરિદ્રિય જીવોના આયુષ્યનું પ્રમાણ ઓગણપચાશ દિ
વસોનું છે.

ચતુરિદ્રિયાણા તુ પાંચમાસા ।

ચોઈદ્રિ જીવોના આયુષ્યનું પ્રમાણ ૫ માસનું છે.

જઘન્ય તુ સર્વેષા પ્રાગ્વત્ ॥ ૩૫ ॥

જઘન્યથી મરવનું આયુષ્ય પૂવની પેઠે અતમુદ્દત પ્રમા
ણનું હોય છે ૩૫

અથ ચતુર્વિધપચેંદ્રિયાણામુત્કૃષ્ટાયુર્માનમાહ ।

હવે ચાર પ્રકારના પચેદ્રિય જીવોના આયુષ્યનું પ્ર
માણ ઊત્કૃષ્ટથી કહે છે

સુર નેરદ્વયાણ ઠિર્ઠે, ઉક્કોસા સાગરાણિ તિ
ત્તસિ । ચતુપય તિરિય મણુસ્સા, તિન્નિય
પલિઓવમા હુતિ ॥ ૩૬ ॥

જલચર ઉર મુચગાણ પરમાઝ હોઈ પુવ્વ
કોડીઝ । પરસ્વાણ પુણ મણિઓ અસલ ભા-
ગો અ પલિયસ્સ ॥ ૩૭ ॥

સર્વે સુદુમા સાહારણા ય, સમુર્ચ્છિમા મ-
ણુસ્સા ય । ઉક્કોસ જહન્નેણ અતમુદ્દત ચિ
જિયતિ ॥ ૩૮ ॥

દેવ અને નારકીના આયુષ્યની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીશ સાગરોપમની હોય છે. ચાર પગનાલા તિર્યચ્છૈવોત્તુ તથા સર્વ મનુષ્યોત્તુ આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પદ્યોપમનુ હોય છે. ગભજ અને સમુદ્ધિમ એ બે પ્રકારના જલચર, ઉર પારસર્પ, અને બુજ પગિસપત્તુ આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોડીત્તુ હોય છે. તેવીજ રીતે પક્ષીઓત્તુ આયુષ્ય પદ્યોપમના અસખ્યાનમા લાગ જેટલુ કહેલુ છે પૃથ્વીકાય વિગેરે મન સૂક્ષ્મ તથા સાવારણ એટલે બાહરનિર્ગોદ રૂપ જે અનતકાય છોએ છે તે, અને સમુદ્ધિમ મનુષ્યો છે, તે ઉત્કૃષ્ટથી અને જઘન્યથી માત્ર એક અતમુદ્ધુ તેજ છોએ છે. ૩૬-૩૭-૩૮

વૃત્તિ.

સુરાણાં નૈરયિકાણાં ચોત્કૃષ્ટા સ્થિતિ ત્રયસ્ત્રિં
શત્સાગરોપમાનિ જ્ઞવંતિ ।

દેવતા તથા નારકીના આયુષ્યથી સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની હોય છે

इयं चानुत्तरेषु सप्तमनरके च बोध्या ।

આ આયુષ્યની સ્થિતિ પાંચ અનુત્તર વિમાનોના દેવતાત્મી અને સાતમી નારકીના છોએની જાણવી,

तथा ।

તેમજ

लुप्तपट्टीनिर्देशात् ।

પ્રાકૃતના નિયમથી છઠી વિકાસીના નિર્દેશ કરેલો છે.

चतुष्पदतिरश्वा मनुष्याणां चोत्कृष्टा स्थितिः

ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરપ્રમાણા ।

ચાર પગવાયા તિર્યચ્છૈવ અને મનુષ્યોના આયુષ્યની સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની હોય છે.

इय च देवकुर्वादौ ज्ञेया ।

આ આયુષની સ્થિતિ દેવકૃત્ર નિગરે જ્ઞેયોનાં છોડોની
જાણવી

इह पल्योपमसागरोपमे सूक्ष्माद्या विशेषेण
विशिष्टे ग्राह्ये ।

અહિ પલ્યોપમ તથા સાગરોપમ સૂક્ષ્મથી અથવા વિશેષ
ધૃતી વિશિષ્ટ એના મહાજ્ઞ કરવા

देवनारकाणां जघन्यायुर्दशवर्षसहस्रमानं ब्रौ-
ध्यम् ॥

તેથી દેવ તથા નારકીનું આયુષ્ય જઘન્યથી ૬૨ હજાર
વર્ષનું જાણવું.

नरतिरश्वात् प्राग्वत् ॥ ૩૬ ॥

મનુષ્ય તથા તિરવચના આયુષ્યનું પ્રમાણ પૂર્વની પેઠે આ ત
મુદૂર્તનું હોય છે, ૩૬

जलचराणां गर्जनसमूर्ध्वमज्जेदाद् द्विविधानां
उरगाणां त्रुजगानां च गर्जनजानामेव परमायुरुत्कृष्टा
यु पूर्वकोटिर्भवति ।

ગર્જન અને સમર્ધ્વમ એ એ પ્રકારના જલચર છોડોનું
તથા ગર્જન એના ઉરગ અને ત્રુજગપરિગર્ષ છોડોનું આયુષ્ય
ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટીનું હોય છે.

सप्ततिर्लक्षकोटय पट्पचाशच्च सदस्रकोटयो
वर्षाणि एक पूर्वमुच्यते ईदृकोटिपूर्वाणित्यर्थ ।

સપ્તતિ લાખ અને છપ્પન હજાર કોટી વર્ષના એક પૂર્વ
કોટીય છે, એના એક કોટી પૂર્વનું આયુષ્ય જાણવું.

તથા ગર્જનજપક્ષિણા પુનરુત્કૃષ્ટાયુઃ પલ્લયોપમસ્યા
સંખ્યેયજ્ઞાગો જ્ઞાપિત યત્કં ।

તથા ગર્જન પક્ષીઓનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટવી પલ્લયોપમના
અસંખ્યાતા ભાગનું કહેલું છે.

‘ઇદં સૂત્રે સંમૂર્તિમસ્યલચરલચરાદિપંચેદિયા
ણા ઉત્કૃષ્ટાયુનોક્તં તદ્ગ્રંથાતરગતૈતદ્ગાથાયા વોધ્યમ્ ।

આ સૂત્રમાં સંમૂર્તિમ એના જલચર તથા ખચર વિગેરે
પંચેદિય છોડીને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહેલું નથી તોતે બીજા અર્થની
આ નિશાની ગાંધારી ભણી લેવું

સમુચ્ચિ પણિદિ ચલચર, લચર ઝરગ જુવય જિઠ
થિશ્કમસો ।

વાસસદસ્સા ચુલસી ત્રિસત્તરી તિપન્નવાયાલા ॥૧॥

ઈતિ । ૩૪

સર્વે સૂદ્ધમા પૃથ્વ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતયશ્ચ ।

સર્વ જાતના સુદ્ધ છતાં એટલે પૃથિવીકાય, અપકાય,
સેજેકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય છલે.

પુન સાધારણા વાદરનિગોદરૂપા અનતકાયિ-
કાશ્ચ ।

અને સાધારણ છતાં વાદર તથા નિગોદના અનતકાય છલે.

પુન સંમૂર્તિમા મનુષ્યા યે ઇકોત્તરશતકેત્રો

ત્પન્નગર્મજનરાણા મલમૂત્રવાતાદિપૂત્પદ્યંતે ।

સંમૂર્તિમ મનુષ્ય છતાં કે જે એકસો ને એક ક્ષેત્રને વિષે
ઉત્પન્ન થયેલા ગર્ભજ મનુષ્યના મલ તથા મૂત્ર વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે સર્વેડપિ ઝત્કર્ષેણ જઘન્યેન ચ અતર્મુદૂત્તેભેવ
જીવતિ ।

તે બધા પળ છવ ડિહુદ્ધથી અને જઘન્યથી માન અત
મુદૂત્તમ્ છે

અતર્મુદૂત્તયિપ્ત્યર્થ ।

અર્થાત્ તેમની આયુષ્ય અતર્મુદૂત્તેનીજ હોય છે

અતર્મુદૂત્તસ્યાસખ્યજ્ઞેદત્વાન્નાનાત્વમ્પ્રત્યેયં ॥૩૭॥

અતર્મુદૂત્તના અસખ્ય જ્ઞેદ છે, તેથી તે અતર્મુદૂત્ત અ
નેક પ્રકારે બાધી લેવુ ડે

અથોક્ત દ્વારદ્વાય નિગમયન્નાહ ।

હવે ઉપરના બે દ્વારમા જે કહ્યુ, તે સ્પષ્ટ છે

જોગાહ્ણાડમાણ, એવ સંસ્થેવઓ સમસ્થવાયે
જે પુણ હ્થ વિસેસા, વિસેસ સુત્તાડ તે ને-
યા ॥ ૩૯ ॥

એવી રીતે જેમા છવની અવગાહના સ્થિતિ રહે છે.
એના છવના શરીરનુ જે આયુષ્ય, તેનુ પ્રમાણ સંક્ષેપથી ક
હેવામા આયુ, હવે જે કાંઈ વિશેષ અવગાહના તથા આયુ
ખાના જ્ઞેદ છે, તે બીજા વિશેષ સૂત્રથી બાધી લેવા, ડે

વૃત્તિ:

અવગાદંતે અવતિષ્ઠંતે જીવા અસ્યામિત્યવગા-
દના વેદ.

જેને વિરે છવ અવગાહન કરે-સ્થિતિ કરે તે અવગાહના
રહેવાય, અવગાહના ઝોટલે શરીર.

તસ્યા આયુષ્વ માન પ્રમાણં ।

તે અનગાહના એટલે શરીરનું અને તેના આયુષ્યનું પ્રમાણ
એવું મુક્ત પ્રકારેણ ।

એ કહેલા પ્રકાર ૧૩

સક્ષેપત્ સમાख्याતં કથિતમ્ ।

મક્ષેપથી કહેયું છે.

યે પુનરત્ર વિશેષદેવલોકાદૌ પતરાદ્યાશ્રિત્ય
અવગાહનાયુર્જેઠાદય સંતિ ।

જે અહિં નિરોધ એટલે દેવલોક-નાદિને નિષે પ્રતર વિગેરેને
આત્રીને અનગાહના-રાગીર તથા તેના આયુષ્યના ભેદ છે

તે વિશેષસૂત્રાત્ સગ્રહણીપ્રજ્ઞાપનાદેર્જેયા જ્ઞા-
તવ્યા ॥ ૩૯ ॥

તે ભેદ વિશેષ સૂત્રથી એટલે સગ્રહણી તથા પ્રજ્ઞાપના
નિગેરે સૂત્રથી જાણી લેના ૩૯

અથ તૃતીયં સ્વકાયસ્થિતિદ્વારમાહ ।

હવે ત્રીજું સ્વકાયસ્થિતિ દ્વાર કહે છે

અગ્નિદિયા ય સવ્વે, અસંખ ઉસ્સપ્પિણી
સકાયમિ । ઉવવજ્જંતિ ચયતિ અ, અણંત-
કાયા અણંતાઓ ॥ ૪૦ ॥

સર્વ પૃથ્વીકાય વિગેરે પાત્ર સ્થાવર એકે દ્રિય છવ અમ ખ્ય
ઉત્સર્પિણી તથા અનુત્સર્પિણી મુધી પાતાની તેજકાયાને વિષે
ઉત્પન્ન થાય છે અને તે મૃત્યુ પામે છે, તથા અનંતકાય વન
સ્થિતિ છવ અન ત ઉત્સર્પિણી અને અનુત્સર્પિણી મુધી પાતાની
તેની તેજ કાયામા ઉત્પન્ન થઈને તેજ કાયામા નાશ પામેછે. ૮૦

વૃત્તિ.

સર્વે એકેન્દ્રિયા પૃથિવ્યપૃત્તેજોવાયુપ્રત્યેકવ-
વસ્પતય ।

સર્વે એકેન્દ્રિય એવા પૃથ્વીકાય, અગ્નિકાય, તેજોકાય, વાયુ-
કાય, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના છત્રો.

અસંખ્યેયોત્સર્પિણ્યવસર્પિણીર્યાવત્ ।

અસંખ્યાતા ઉત્સર્પિણી અને અનંતસર્પિણી સુધી.

સ્વકાયે પૃથિવ્યાદૌ उत्पद्यते च पुनश्चव्यते
त्रियन्ते ।

પાતાની પૃથ્વી વિગરે કાયામા ઉત્પન્ન થાય છે અને મૃત્યુ
પામે છે

पुनः पुनस्तत्रैवोत्पत्तिविनाशो लज्जते इत्यर्थः ।

અર્થાત્ વાર-વાર તેમાજ ઉત્પત્તિ અને વિનાશ પ્રાપ્ત કરેછે.

तथा अनतकायवनस्पतिजीवा ।

તથા અનતકાય વનસ્પતિના છત્ર

अनता उत्सर्पिणीण्यसर्पिणीर्यावत् ।

અનત ઉત્સર્પિણી અને અનંતસર્પિણી સુધી.

स्वकाये उत्पद्यते विपद्यते च ॥ ४० ॥

પાતાની કાયામા ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામેછે ૪૦

इत्युक्ता एकेन्द्रियाणां कायस्थितिः ।

એવી રીતે એકેન્દ્રિય છત્રોની કાય સ્થિતિ કહેવામા આ-ની.

અથ ક્ષીડ્યાદીનાં તામાહ ।

હવે બેઘદ્રિય વિગેરે જીવની કાયસ્થિતિ કહે છે
સચ્ચિજ્જ સમા વિગલા, સત્તટ્ઠ ભવા પ-
ણિદિ તિરિ મણુયા । ઉવવજ્જંતિ સકાણ,
નારય દેવા અ નો ચેવ ॥ ૪૭ ॥

બેઘદ્રિય તેદ્રિય તથા ચત્તિરિદ્રિય જે વિકલ જીવો છે, તે
સખ્યાતાનાં મુખી સ્વકાયને રિપે ઊત્પન્ન થાય છે । પચ્છેદ્રિયતિર્યચ
અને મનુષ્યના જીવો માત્ર અથવા આઠ જન મુખી સ્વકાયમા
ઊત્પન્ન થાય છે, નાગકીના જીવો અને દનતાઓ મરણ પછી
તુરત સ્વકાયમા ઊત્પન્ન થતા નથી એટલે ફરીને તેજ ગતિમા
ઊત્પન્ન થતા નથી. ૪૭

વૃત્તિ:

વિકલા દ્વિત્વિચતુરિડ્યાઃ સંખ્યેયત્તમાઃ સં-
ખ્યાતવર્પસહસ્રાણિ યાવત્ સ્વકાયે ન્તપદ્યંતે ।

વિજ્ય એટલે બેઘદ્રિય, તેદ્રિય, ચત્તિરિદ્રિય જીવો સખ્યાતા
હજારો વર્ષ મુખી પોતાની કાયમા ઊત્પન્ન થાય છે

તથા પંચંડ્યાસ્તિર્યચો મનુષ્યાશ્ચ સપ્તાષ્ટૌ જ-
વાન્ યાવત્સ્વકાયે ન્તપદ્યંતે ।

પચ્છેદ્રિય તિર્યચના જન અને મનુષ્યો સાત અથવા આઠ
જન મુખી પોતાની કાયમા ઊત્પન્ન થાય છે.

તત્ર સત્તજ્જવા, સંખ્યેયવર્પાયુપઃ અષ્ટમસ્ત્વસંખ્યા-
તવર્પાયુષ્ક એવ ફેયઃ ।

તેમા સાત જન ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા વરમા થઇ શકે તેમા આયુષ્યના જાણવા અને આઠમા જાવતો ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતા વપમા થઇ શકે તેમા આયુષ્યનોજ જાણવો.

અત્રાષ્ટજવેપૂત્કર્પત, પૂર્વકોટિપૃથત્કાવિકાનિ ત્રીણિ પલ્લયોપમાનિ કાલો બોધ્ય. ।

અહિ આઠે જનમા ઉત્કૃષ્ટથી પૂન કોટી પૃથત્કથી આઠમા એવા ત્રણ પદ્ધતિઓનો કાલ જાણવો.

જયન્ત્યા તુ સર્વત્રાપિ કાયસ્થિતિરંતર્મુદૂર્તમેવેતિ ।

જયન્ત્યથી સર્વેની પણ કાયસ્થિતિ અંતર્મુદૂર્તની જાણવી.

તથા નારકા દેવાશ્ચ મૃત્વા નોત્પદ્યતે ।

નારકીના જન અને દેવતા મૃત્યુ પામીને તે ગતિમા પાછા ઉત્પન્ન થતા નથી

અતસ્તેષા સા નોક્તા ॥ ૪૧ ॥

એથી કહીને તેમની કાયસ્થિતિ કહેવામા આવી નથી. ૪૧

અથ ચતુર્થ પ્રાણદ્વારમાદ ।

હવે ચોથુ પ્રાણદ્વાર કહે છે

દસહા જિયાણ પાણા, ઇદિ ઉસાસાડ જોગ
વલરુવા । એગિદિએસુ ચડરો, વિગલેસુ છ
સત્ત અટ્ઠેવ ॥ ૪૨ ॥

અસન્નિ સન્નિ પચિ, દિએસુ નવ દસ કમેણ
વોહવ્વા । તેહિ સહ વિપ્પઓગા જીવાણંભ-
ણ્ણે મરણ ॥ ૪૩ ॥

જીવોના દશ પ્રાણ હોય છે, તે ઇન્દ્રિયો, આયોઽધ્વાસ, આયુષ્ય અને યોગબલ ૩૫ જાણના. એટલે ૫ સ્પર્શન વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયો, ૬ આયોઽધ્વાસ, ૭ આયુષ્ય, ૮ મનોયોગ, ૯ વચનયોગ ૧૦ કાયયોગ એ દશ પ્રાણ કહેવાય છે. તેમા એકે દ્રિય જીવોને ચાર પ્રાણ હોય છે, નિદનેદ્રિય (બેઇન્દ્રિય, તે દ્રિય અને ચતુર્થ દ્રિય) જીવોને અનુક્રમે છે, સાન અને આઠ પ્રાણ હોય છે અસ જ્ઞી ૫ ચેદ્રિય અને સ જ્ઞી ૫ ચેદ્રિય જીવોને અનુક્રમે નવ અને દશ પ્રાણ જાણના જ્યારે તે પ્રાણનો વિયોગ થાય ત્યારે જીવને મરણ કહેવાય છે ૪૨-૪૩

વૃત્તિ:

દશઘા વશપ્રકારા જીવાના પ્રાણા. ।

જીવોના પ્રાણ દશ પ્રકારના છે.

તે ચ ઇન્દ્રિયોઽસાયાયુર્યોગવલરૂપા સ્યુઃ ।

તે ઇન્દ્રિયો, ઇન્દ્વાસ, આયુષ્ય અને યોગબલ ૩૫ છે.

તર્વેન્દ્રિયાણિ સ્પર્શનાદીનિ પંચ ॥

૫ તેમા સ્પર્શન વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયો.

નન્દ્વાસશવ્દેનોન્દ્વાસનિશ્વાસો ગૃહ્યતે ૬

૬ ઇન્દ્વાસ એ શબ્દથી ઇન્દ્વાસ નિશ્વાસ લેવો.

પ્રાયુર્જીવિતમ્ । ૭

૭ આયુષ્ય એટલે જીવિત.

યોગાના મનોવાક્ષાયાતાં વલ્લાનિ ત્રીણિ ।

યોગ એટલે મન, વચન અને કાયા, તે ત્રણના બલ.

મનોબલ ૭ વચનબલ ૯ કાયબલ ૧૦ રૂપાણિ

૮ મનોબલ, ૯ વચનબલ અને ૧૦ કાયબલ ૩૫.

એવ દશ સ્યુ ।

ઝીવી રીતે દશ પ્રાણ થાય છે.

“ इहि इदियन्सास आनवलरूवत्ति ” पाठांतर ।

અહિ 'ઈહિં' ઇત્યાદિ બીજો પાઠ પણ છે

तत्र वलशब्देन मनोवलादित्रय ग्राह्यम् ।

તેથી પાઠ હાજો તો 'વલ' શબ્દ વડે કરીને ૧ મનોબલ
૨ વચનબલ અને કાયબલ-એમ ત્રણ લેના

अथ येषा यावत् प्राणास्तदाह ।

હવે જે છનના જેટલા પ્રાણ હોય તે કહે છે.

एकैङ्गियेषु पचसु चत्वार प्राणा स्पर्शनैङ्गिया-

चक्षाया कायवलरूपा स्यु ।

પાંચ એકેન્દ્રિય છબોને સ્પર્શન ઇન્દ્રિય, ઉન્દ્રિય, આયુષ્ય
અને કાયબલ-એ ચાર પ્રાણ હોય છે

विकलेङ्गियेषु त्रिषु पट् सप्त अष्टैव प्राणा स्युः ।

ત્રણ વિકલેન્દ્રિય છબોને (અનુક્રમે) છ, સાત અને આઠ
પ્રાણ હોય છે

तथाहि ।

તે નીચે પ્રમાણે કહે છે

होङ्गियेषु प्रागुक्ताश्चत्वारो रसनैङ्गियवाग्वलयुताः

पट् स्यु ।

જે ઇન્દ્રિય છબોને પ્રથમ કહેલા ચાર (એકલે સ્પર્શનેન્દ્રિય,
ઉન્દ્રિય, આયુષ્ય, કાયબલ, રસનેન્દ્રિય અને વાગ્બલ-એ છ
પ્રાણ હોય છે,

होङ्गियेषु त एव षट् शालोङ्गिययुता सप्त स्यु ।

તેદ્રિય જીવોને ઉપર કહેલા ૭ અને પ્રાણેદ્રિય એટલે ૧ સ્પર્શનેદ્રિય, ૨ ઉચ્છ્વાસ, ૩ આયુષ્ય, ૪ કાયબલ, ૫ રસનેદ્રિય ૬ વાગ્બલ અને ૭ પ્રાણેદ્રિય-એ સાત પ્રાણ હોય છે.

चतुरिद्विेषु त एव सप्त चक्षुरिद्वियुता अष्टौ प्राणा स्युः ॥४९॥

ચતુરિદ્રિય જીવોને ઉપર કહેલા સાત અને ચક્ષુરિદ્રિય-એટલે ૧ સ્પર્શનેદ્રિય, ૨ રસનેદ્રિય, ૩ પ્રાણેદ્રિય, ૪-ચક્ષુરિદ્રિય, ૫ ઉચ્છ્વાસ, ૬ આયુષ્ય, ૭ કાયબલ અને ૮ વાગ્બલ-એ આઠ પ્રાણ હોય છે ૪૨

असन्निति-असंज्ञिपंचेंद्विेषु संज्ञिपंचेंद्विेषु च क्रमेण नव दश प्राणा बोद्धव्याः ।

અસન્નિતિ-અસંજ્ઞિપચેદ્રિય જીવોને નવ પ્રાણ અને સંજ્ઞિપચેદ્રિય જીવોને દશ પ્રાણ-એમ અનુક્રમે જાણનાં.

तत्रासंज्ञिपंचेंद्विेषु त एवाष्टौ श्रोत्रेद्वियुता नव स्युः ।

તેમા અસંજ્ઞિપચેદ્રિય જીવોને ઉપર કહેલા આઠ અને શ્રોત્રેદ્રિય મળી નવ પ્રાણ હોય છે.

तथा संज्ञिपंचेंद्विेषु त एव नव मनोबलयुता दश प्राणाः स्युः ।

તથા સંજ્ઞિપચેદ્રિય જીવોને ઉપર કહેલા નવ અને મનોબલ એમ દશ પ્રાણ હોય છે.

तैः प्राणैः सह विप्रयोगो जीवानां मरणं ज्ञेयते ।

તે પ્રાણની સાથે વિપ્રયોગ થવો, તે જીવોના મરણ જ્ઞેય છે.

અત્ર દેવનારકગર્જનજતિર્યગ્મનુપ્યા સંજ્ઞિનઞ્ચયંતે ।

અહીં દેવ, નારકી, ગર્જન તિર્યચ અને મનુષ્ય-એ જીવો.
સ શીપ એ દ્રિય કહેવાય છે.

સંમૂર્તિમતિર્યગ્મનુપ્યાસ્તુ અસંજ્ઞિન ઞ્ચયંતે ।

સ મૂર્તિમ તિર્યચ તથા સ મૂર્તિમ મનુષ્ય-એ જીવો અસ શી
પ એ દ્રિય કહેવાય છે

તત્ત્વ સમૂર્તિમનુપ્યાણા વાગ્વલાદિવર્જિતા.
સસાપૌ પ્રાણા બોધ્યા ॥ ૪૩ ॥

તેમાં સ મૂર્તિમ મનુષ્યો બાપા ૩૫ નાગૂબળ વિગેરેથી રહિત
હેતુથી તેમને સાત તથા આઠ પ્રાણ હોય છે, એમ જાણવું ૪૩
અપોક્તસ્વરૂપ મરણ જીવે કતિવારાન્ પ્રાપ્તમિ
ત્યાદાકાનિરાસાર્થમાહ ।

અહિ એવી શકા થાય કે, જીવને પ્રાણ વિયોગ ૩૫
મરણ કહ્યું, તે જીવોએ કેટલી વાર પ્રાપ્ત કરેલું છે ?
અર્થાત્ તે મરણ જીવને કેટલા કાળ સુધી થયા કરે છે ?
તે શકા દૂર કરવાને કહે છે

एव अणोरपारे, ससारे सायरमि भीममि ।

पतो अणत खुतो जीवेहि अपत्त धम्मोहि॥૪૪॥

જેઓને ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ નથી એના જીવોને આ આદિ
અતરહિત અને ભય કર એના સમુદ્ધને વિષે અનતવાર પ્રાણ
વિયોગ ૩૫ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે ૪૪

अप्राप्तधर्मैर्जीवै ।

જેમણે ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો નથી એવા જીવોએ,

એવં ંણોરપારત્તિ-અવારપારવર્જિતે ।

અનારપારનાર્જિત એટલે આદિ અત રહિત,

એતએવ જીમે જયંકરે ।

એથી કરીને લયકર એના,

સંસારે સાગરે સંસારરૂપસમુદે ।

સંસાર રૂપ સમુદ્રને પિયે

એવં પ્રાણવિયોગલક્ષણપ્રકારેણ ।

એવી રીતે પ્રાણુનો વિયોગ રૂપ લક્ષણના પ્રકારવડે

અનંતકૃત્વ. અનંતવારાન્ ।

અનંતવાર

પત્તોત્તિ પ્રાપ્તમ્ ।

પ્રાપ્ત કરેલ છે.

પ્રસંગાન્મરણમિતિ સંવધ્યતે ।

અહિ પ્રસંગથી મરણનો સબધ લેવો. એટલે મરણ પ્રાપ્ત કરેલ છે.

પ્રાકૃતત્વાત્પુંલ્લિંગનિર્દેશ. ।

પ્રાકૃત લાપા છે, તેથી ' પત્તો ' એ ઠેકાણે પુંલિંગ નિર્દેશ કર્યો છે.

ક્વચિત્તુ ' પત્તં ' ઇતિ પાઠો દૃશ્યતે ।

કોઈ ઠેકાણે ' પત્ત ' એવો પણ પાઠ જોવામા આવેછે. ૪૪

અથ પચમં યોનિદ્વારમાહ ।

હવે પાંચમું યોનિદ્વાર કહે છે

તહ ચઝરાસી લરકા, સંઘા જોળીળ હોદ્દ

જીવાણ । પુઢવાઈણ ચડણ્હ, પત્તેયં સત્તસ-
ત્તેવ ॥ ૪૫ ॥

દસ પત્તેય તરૂણ, ચડદસ લરૂવા હવંતિ
દ્યેરેસુ । વિગાલિદિણ્ણુ દો દો, ચડરો પચિ
દિ તિરિયાણં ॥ ૪૬ ॥

ચડરો ચડરો નારય, મુરેસુ મણુઆણં, ચ-
ડદસ હવતિ । સપિડિયા ય સવ્વે, ચુલસી
લરૂવાડ જોળીણં ॥ ૪૭ ॥

જીવોની યોનિની સંખ્યા ચારાની લાખની છે પૃથ્વીમાય
વિશેરે ચાર પ્રકારના જીવોની પ્રત્યેકની સાત માત્ર લાખ યોનિ-
ઓ છે પ્રત્યેક વનસ્પતિનાય જીવોની ૬૪ લાખ યોનિઓ છે,
તેથી ઈતર-ખીજ એટલે જે સાધારણ વનસ્પતિમાય જીવો છે,
તેમની ચૌદ લાખ યોનિઓ છે વિકલેદ્રિય એટલે બે દ્રિય, તે
દ્રિય અને ચતુરિદ્રિય જીવોની પ્રત્યેકની બે બે લાખ યોનિઓ છે
પચેદ્રિય તિર્યચ જીવોની ચાર લાખ યોનિઓ છે દ્રવતાઓની
પણ ચાર લાખ યોનિઓ છે અને મનુષ્ય જીવોની ચૌદ લાખ
યોનિઓ છે । એવી રીતે બધી મળીને ચારાસી લાખ યોનિઓ
થાય છે. ૪૫ ૪૬-૪૭

વૃત્તિ

તથા ચતુરસીતિર્લક્ષા જીવાના યોનીના સંખ્યા
જનન્તિ ।

જીવોની યોનિની સંખ્યા ચારાસી લાખની હોય છે.

જીવાના જન્મપત્તિસ્થાનં યોનિરુચ્યતે ।

અવોને ઉત્પત્તિતુ મ્થાન તે યોનિ કહેનાય છે.

તત્ર પૃથિવ્યાદીના ચતુર્ણાં પ્રત્યેકં સપ્ત સત્તૈવ
લક્ષા યોનય સ્યુ. ।

તેમા પૃથ્વીકાય, જિજ્ઞે ચાર એટલે પૃથ્વીકાય, અગ્નિકાય,
વાયુકાય, અને તેજકાય-એ ચારેની પ્રત્યેકની સાત સાત લાખ
યોનિઓ છે.

एतेन पृथिव्यप्तेजोवायूनामष्टाविंशतिर्यોनि
લક્ષા જાતા* ॥ ૪૫ ॥

એટલે પૃથ્વીકાય, અગ્નિકાય, તેજકાય અને વાયુકાય અવોની
બધી મહીને અઠ્યાવીસ લાખ યોનિઓ થઈ. ૪૫

दसेति प्रत्येकतरूणां प्रत्येकवनस्पतीना दश
યોનિલક્ષા સ્યુ ।

પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય અવોની દસ લાખ યોનિ છે.

इतरेषु साधारणवनस्पतिकायेषु चतुर्दश लक्षा
યોનયો જવતિ ।

બીજા સામાન્ય વનસ્પતિકાય અવોની ચૌદ લાખ યોનિઓ છે.

तथा विकलेक्षिष्येष्टु द्वित्रिचतुरिद्विषेષુ द्वे द्वेलक्षे
યોનીનાં જવત. ।

વિકલેક્ષિય એટલે બે, ત્રિય, તે દ્વિય અને ચતુરિદ્વિય અવોની
બે બે લાખ યોનિઓ છે.

तथा पंचेक्ष्यतिरश्चा चतुर्लक्षा योनय : स्यु. ॥ ૪૬ ॥

પચ્ચદશ તિર્યચ જીવોની ચાર લાખ યોનિઓ છે ૪૬

ચતુરો ઇતિ-નારકેષુ સુરેષુ ચ ચતત્ત્રશ્વતસ્રો

લક્ષા યોનયઃ સ્યુ ।

નારકીના જીવોની અને દેવતાની ચાર ચાર લાખ યોનિઓ છે.

તથા મનુજાના મનુષ્યાણા ચતુર્દશલક્ષા યો-

નયો જન્વતિ ।

મનુષ્યોની ચૌદ લાખ યોનિઓ છે

एव सर्वे योनिज्जेदा सपिप्पिता एकत्र कृता सतो

યોનીના ચતુરશીતિલક્ષાજન્વતિ ।

એવીરીતે સર્વે યોનિઓના બેઠે અકઠા કરતા બધા મળીને ચારાશી લાખ યોનિઓ થાય છે

तु शब्दौ पूरणाश्रौ ॥ ४७ ॥

અહિ બે તુ શબ્દો મુકેલા છે તે પાદ પૂરવા ને આટ છે. ૪૭

इत्युक्तं ससारिजीवानाश्रित्य शरीरादिद्वारप-

चकम् ।

એવી રીતે સસારીજીવોને આશ્રિતે શરીરનું માન, આયુષ્ય, કાપ, સ્થિતિ, પ્રાણ અને યોનિ-એ પાંચ દ્વાર કહેનામાં આવ્યા

साप्रत सिद्धानाश्रित्य तदाह ।

હવે સિદ્ધ જીવોને આશ્રીને તે કહેછે

सिद्धान नरिथ देहो, न आउ कम्म न पाण
जोणीओ । साइ अणता तेसि, ठिई जिण-
दागमे भणिया ॥ ४८ ॥

સિદ્ધ પદ્મમાત્માને શરીર નથી, તેથી તેમને આયુષ્ય, અને કર્મ નથી. જ્યારે આયુષ્ય નથી ત્યારે પ્રાણ અને યોનિપણ નથી. (એ સખને અભ્યાયે કાયસ્થિતિ વિગેરે પણ નથી) તે સિદ્ધ જીવોની સ્થિતિ સાદિ અને અનંત એવી શ્રીજિનેદ્ર પ્રણીત એવા મિદ્ધાતને વિષે કહેલી છે. ૪૮

વૃત્તિ.

સિદ્ધાના સિદ્ધપરમાત્મનાં દેહઃ શરીરં નાસ્તિ ।

સિદ્ધ પદ્મમાત્માના જીવોને શરીર નથી.

અત એવ આયુ. કર્મોપિ નાસ્તિ ।

એથી કરીને આયુષ્ય કર્મપણ નથી.

યતોનાયુસ્તત એવ પ્રાણા યોનયશ્વાપિ ન સંતિ ।

જ્યારે આયુષ્ય નહોય ત્યારે પ્રાણ અને યોનિ પણ નથી.

એતદજ્ઞાવાન્મરણકાયસ્થિત્યાદ્યજ્ઞાવોઽપિ દ-

ર્શિતઃ ।

જ્યારે પ્રાણ તથા યોનિ નહોય ત્યારે કાયસ્થિતિ વિગેરે પણ નથી એમ કર્ણાવ્યુ છે.

એવ ચ સર્વ કર્મોપાધિમુક્તાનાં લોકાગ્રે સ્વરૂપસ્થિતાના તેવા સિદ્ધાના સાદિરનંતા સ્થિતિર્જિનેદ્ર-ગમે જિનેદ્રપ્રણીતસિદ્ધાતે જાણિતા પ્રોક્તા ।

એવી રીતે સર્વ કર્મોપાધિવી મુક્ત અને લોકાગ્રમા પોતાના સ્વરૂપમા ગ્રહેલા તે મિદ્ધ જીવોની સ્થિતિ સાદિ અને અનંત છે, એમ શ્રી જિનેદ્ર પ્રણીત સિદ્ધાતને વિષે કહેલું છે.

ઇતસ્તત્ર ગમનસદ્જ્ઞાવાત્ સાદિત્વં ।

(૭૧)

જીવવિચારપ્રકરણે

અહિ થી જે દિવસે સિદ્ધતા ગમત થાય તે દિવસે મિદ્ધને
સાદિપદ્ય કહ્યું છે

તતશ્ચવાવનાજ્ઞાવાદનતત્ત્વ ચ સમવત્તેયં ॥૪૭॥

અને ફરી ત્યાંથી વ્યવનાનો અણાન છે, તેથી અનતપદ્ય
કહ્યું છે, એમ જાણવું ૪૮

इत्युक्तं सिद्धस्वरूपम् ।

એ પ્રમાણે સિદ્ધજીવોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું.

अथ पुन ससारिस्वरूपमाह ।

હવે ફરીથી સસારીજીવોનું સ્વરૂપ કહે છે

કાલે અણાઙ નિહણે, જોળી ગહણમિ મી-
ળસે રૂઢ્ય ॥ મમિયા મમિહતિ ચિર, જીવા-
જિણ વયણ મલહતા ॥ ૪૯ ॥

જેના આરભ અને નાશ નથી એના કાયને વિરે શીજિન
પચનને નહિ પ્રાપ્ત કરનારા જીવો યોગશી લાખ થાનિ વડે દુખ
કાયક અને ભયકર એના અહિ વર્ણવેલા આ સસારને વિષે
ભ્રમેલા છે અને ભ્રમશે. ૪૯

वृत्ति.

પ્રાદિ પ્રારબ્ધ નિધન નાશ આદિશ્ચ નિધનં
ચ પ્રાદિનિધને તે ન વિદ્યેતે યસ્ય સ અનાદિનિ-
ધન તસ્મિન્ ।

આદિ એટલે આરભ અને નિધન એટલે નાશ જેના આરભ
અને નાશ નથી એના.

અનાદ્યનતે કાલે ।

એટલે અનાદિ અનત એના કાલને વિષે

જિનવચન હિતોપદેશરૂપં અલગમાના અપ્રા

પ્તુવંતઃ જીવા ।

હિનોપદેશ ૩૫ જિન વચનને નહિ પ્રાપ્ત કરતા એના છતાં,

યોનિન્નિશ્ચતુરર્ગીતિલક્ષસંખ્યાન્નિર્ગદને અતિસ-

કુલે ।

ચોનાશી લાખ યોનિવડે અતિ દુઃખદાયક,

અતએવ જીવણે જાયકરે ।

એથી કરીને ભયકર એના

અત્રાસ્મિન્ સંસારે ।

આ રાસાગને વિષે

ત્રાતા અતીતકાલે પર્યટનં કૃતવંત ।

ભયેલા એટલે અતીતકાલે અમણ કરેલા,

પુનશ્ચિરં વહુકાલં ત્રમિપ્યંતિ આગામિકાલેઽપિ

પર્યટિપ્યંતીત્યર્થ ।

તેમ વધી ચિરકાલ અમણ કરગે એટલે અનાગત કાલે પણ
અમણ કરગે.

વર્તમાનકાલસ્યૈકસામાયિકત્વેનાદ્યપત્વાન્નાત્ર

વિવદા કૃતેતિ ॥ ૪૯ ॥

અહિ કોઈ મના કરે કે, અતીતકાલ અને અનાગત કાલ
કહો. અને વર્તમાન કાલ કેમ ન કહો ? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે,
વર્તમાનકાલ એક સમયે થાય છે તેથી તે અદ્ય છે મોટે તે કહો.
તથી. ૪૯

અથ અથ઼કાર સ્વનામ સૂચયન્ ધર્મોપદેશમાહ ।

હવે અથ઼કાર પોતાના નામની સૂચના કરી ધર્મોપ-
દેશ કરે છે

તા સંપડ સપત્તે, મણુઅત્તે, દુલ્લહે વિ સમ્મ
તે । સિરિ સતિ સૂરિ સિઠે, કરેહ મો ઉજ્જમ
ધમ્મે ॥ ૫૦ ॥

તે ઉપર કહેલા કારણ માટે, હે ભવ્ય જીવો, સામતકાલે
દુર્લભ એવું મનુષ્યપણ અને તેમા પણ અતિ દુર્લભ એવું સમ્ય-
કત્વ પણ પ્રાપ્ત થતા જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મી અને ઉપશમ વડે પૂજ્ય
એના તીર્થંકર અથવા ગણધરોએ કહેલા ધર્મને વિષે ઉચમ કરો
અથવા મધકાઠ શ્રી શાતિસૂરિ ઉપદેશ કરે છે કે, ગ્રિષ્ઠ પુરૂષોએ
આચરેલા ધર્મમા ઉચમ કરો ૫૦

વૃત્તિ ।

તત્તસ્માદ્ જો જ્ઞવ્યા સંપ્રતિ ઇદાર્નીં દશાન્નિર્દ-
ષ્ટાતૈર્દુર્લજ્ઞે મનુજત્વે સપ્રાપ્તે ।

તે કારણ માટે હે ભવ્ય જીવો, સામતકાલે દશ દષ્ટાતવડે
દુર્લભ એવું મનુષ્યપણ પ્રાપ્ત થતા,

ચપુનસ્તગ્રાપિ દુર્લજ્ઞતરે સમ્યક્ત્વે જિનોક્ત-
ત્વરુચિરૂપે સપ્રાપ્તે સતિ ।

તેમા પણ અતિ દુર્લભ એવું સમ્યક્ત્વ એટલે શ્રીજિનભગ-
વતે કહેલ તત્ત્વમા રૂચિ, તે પ્રાપ્ત થતા,

શ્રી શાતિસૂરિશિષ્ટે ધર્મે નયમં કુરુત ।

શ્રીશાતિસૂરિ ઉપદિષ્ઠ એના ધર્મમા તમે ઉદ્યમ કરો.

યુયમિતિ શેષ. ।

‘ તમે ’ એ પદ અન્યાહારથી લેવું.

શ્રી. જ્ઞાનાદિલક્ષ્મી. ।

‘ શ્રી ’ એટલે જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મી,

શાતિ. રાગાદ્યુપગમ. ।

‘ શાતિ ’ એટલે ગગાદિક્તો, ઉપગમ.

તાન્યા સૂરય પૂજ્યા તીર્થરૂરા ગણધરાવા ।

તે જ્ઞાન લક્ષ્મી અને ઉપગમથી પૂજ્યા થોભ્ય એવા તીર્થ-
કરો અથવા ગણધરો,

તૈ શિષ્ટે નપદિષ્ટે इत्यर्थ. ।

તેમણે ઉપદેશ કરેલા (એવા ધર્મમા તમે ઉદ્યમ કરો)

अनेन स्वनामापि सूचितम् ।

આથી અથક્તાએ પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે.

तथादि ।

તે નીચે પ્રમાણે

श्रीशान्तिसूरिरुपदिशति ।

શ્રીશાતિસૂરિ ઉપદેશ કરે છે—

शिष्टे शिष्टपुरुषाचीर्णे धर्मे उद्यमं कुरुतेत्यन्वय. ।

શિષ્ટ પુરુષોએ આચરેલા ધર્મમા ઉદ્યમ કરો, એમ અન્ય
કરવો.

यद्वा श्रीशान्तिसूरिणा शिष्टे जगच्चरुचनानुसारेण
नपदिष्टे धर्मे इति वाच्यम् ॥ ५० ॥

અથના ઓગાસિમૂઁએ સગવડના નયનને અનુસા
દેશ કરેલા ધર્મમા ઉત્તમ કરે એમ લેવું. ૫૦

અથ પ્રસ્તુતસૂત્રં નિગમયન્નાહ ।

હવે પ્રસ્તુત સૂત્ર એટલે આ અથ સિદ્ધાંત
લીધેલો છે, એમ દર્શાવી સમાપ્તિ કરે છે

એસો જીવ વિચારો, સંસ્કેવરુદ્ધિ જા
હેડ । સંસ્કૃતો ઉદ્ધરિઓ, રુદ્ધાઓ મુ
દ્ધાઓ ॥ ૫૧ ॥

આ જીવનિચાર અર્થમતિનાવા જીવોને જાગના
જેના નિસ્તાગ્તુ અહુષ્ઠ ધર્મ શકે નહી તેના શ્રુત-મ
અમુદ્રમાથી સંક્ષેપ રીતે ઉદ્ધાર કરીને કહેવામા આવ્યે

વૃત્તિ.

સાક્ષાદુક્તો જીવાના વિચાર ।

આ જીવોનો નિચાર (જીવનિચાર) સાક્ષાત્પદ્ધે ક

સંક્ષેપરુચીના સ્વરૂપમતીના મનુષ્યાણા

નાદેતુ કાપનનિમિત્ત ।

સંક્ષેપરૂચિ એટલે સ્વરૂપ બુદ્ધિનાવા મનુષ્યાને
નિમિત્તે,

રુદ્ધાન્ અનવગ્રાહ્યવિસ્તારાન્ ।

જેના વિસ્તાર અહુષ્ઠ ધર્મ શકે નહી તેવા,

શ્રુતસમુદ્ધાન્ ।

સાક્ષ ૩૫ અમુદ્રમાથી,

સંક્લિષ્ઠા ન હૃત સંક્લેષેણોઘ્નનિવદ્વિત્યર્થઃ ।

સંક્લેષે ઉદ્ધાર દરીને બાધેલો છે. એવો અથ થાય

એતેન ન સ્વમનીપયા કલ્પિત્વમિતિ સૂચિતમ્ ॥૫૧॥

એથી એમ સૂચવ્યું કે, આ અથ સ્વપ્નવૃદ્ધિથી કલ્પેલો નથી. ૫૧

इति जीवविचार लघुवृत्तिः ।

એવી રીતે જીવવિચારની લઘુ વૃત્તિ કહેવામાં આવી

बृहद् वृत्त्यादिकं त्वस्य यद्यप्यस्ति पुरातनम् ।

તથાપિ સુખવોધાર્થ વૃત્તિકેયં વિનિર્મિતા ॥ ૧ ॥

જો કે વૃહદ્વૃત્તિ—નિગેરે પુરાતન ટીકાઓ આ અથ ઉપર છે, તથાપિ આ વૃત્તિમુખે બોધ થવાને અર્થે રચનામાં આવી છે. ૧

प्रमादाद्वा मतेमाद्यात्मोक्तमुत्सूत्रमत्र यत् ।

તન્મિથ્યા હુષ્કૃતં મેઽસ્તુ શોધનીય ચ ધીધનૈઃ ॥૨॥

આ અથમાં પ્રમાદથી અથવા છુદ્ધિની મદતથી જે કાંઈ ઉત્સુક પ્રશ્નના થઈ હોય, તે માટે હું કૃત મિથ્યા થાઓ અને છુદ્ધિપ્રધનવાલા વિદ્વાનોએ તે ચોધી લેવું. ૨

वृत्तिकारनी प्रशस्ति

संवद् व्योमशिलीमुखाष्टवसुधा (१७५०) संख्ये

ननस्ये सिते ।

પદ્મે પાવનસપ્તમીસુદિવસે વીકાદિનેરાત્રિધે ।

इंगे श्रीमति पूर्णतामनजत व्याख्या सुवोधन्यसौ ।

સમ્યક્ શ્રીગુણચંદ્રસૂરિમુનિષે ગચ્છેશતા વિવ્રતિ ॥૧॥

(૮૨)

જીવિચારમકરણમ્

અવત ૧૮૧૦ ના ભાદ્રપદના શુક્લ પક્ષની નવમીના પવિત્ર દિવસે શ્રીયુક્ત એના વીમનેર નગરમા આ મુસોધ વ્યાખ્યા ગ્રનિ પૂર્વે કરનામા આવી છે, તે સમયે શ્રીજિનચંદ્રમુનિ મહાજી આમિપણ સારી નીતે મારણ કરતા હતા ૩

શ્રીમતો જિનજ્ઞસૂરિગુરવશ્વાદે કુલે જહિરે
તચ્છિપ્યા જિનજ્ઞસૂરિ મુનિપાઃ શ્રીજ્ઞાનતઃમાગરા ।
તચ્છિપ્યામૃતધર્મવાચકચરાસ્તેપા વિનેય કમા-
કલ્યાણાઃ સ્વપરોપકારવિધયેઽકાર્પોદિમા વૃત્તિકામ
॥ ૨ ॥

અદ્રકૃપમા શ્રીમાન ગુરુ જિનજ્ઞસૂરિ થયા હતા તેમના શિષ્ય શ્રીજિનજ્ઞસૂરિ થયા કે જે જ્ઞાનના સાગર હતા તેમના શિષ્ય અમૃતધર્મસૂરિ થયા અને તેમના શિષ્ય ક્ષમાકલ્યાણ થયા કે જેમણે પોતાના અને જીવના ઊપકારને માટે આ છવિયા રની વૃત્તિ કરેલી છે ૨

॥ સમાપ્ત ॥

(૮૧)

જીવચિત્તાર્પકરણમ્

સવત્ ૧૮૫૦ ના શાદપદના શુકલ પક્ષની ગમ્ભીરના પવિત્ર
દિવસે ઓચુક્ત એના વીકાનેર નગરમા આ ગુણેના વ્યાખ્યા-વૃત્તિ
પૂર્ણ કરનામા આવી છે તે સમયે ઓજિનચદ્રમુનિ ગમ્ભીર
સેનામિપદ સારી રીતે વારણ કરતા હતા ૧

શ્રીમતો જિનજ્ઞસૂરિગુરવશ્વાદે કુલે જહિરે
તદ્વિષ્યા જિનલાજ્ઞસૂરિ મુનિપા શ્રીજ્ઞાનત સાગરાઃ
તદ્વિષ્યામૃતવર્મવાચકવરાસ્તેપા વિનેય ક્રમા-
કલ્યાણ સ્વપરોપકારવિધયેઽકાર્પીદિમા વૃત્તિકામ્
॥ ૧ ॥

ચદ્રકુલમા મોહાન્ ગુરુ જિનજ્ઞસૂરિ થયા હતા તેમના
શિષ્ય શ્રીજિનલાજ્ઞસૂરિ થયા કે જે જ્ઞાનના સાગર હતા તેમના
શિષ્ય અમૃતવર્મસૂરિ થયા અને તેમના શિષ્ય ક્રમાકલ્યાણ થયા
કે જેમણે પાતાના અને બીજાના ઉપકારને માટે આ છવિથા
રની વૃત્તિ કરેલી છે. ૨

॥ સમાપ્ત ॥

